DRIEPAS

Verenigingsblad van de Historische Kring Duiven-Groessen-Loo

Jaargang 32 nr.2 juni 2015

In dit nummer:

De Gelderse limes herzien.

Oorlogsverhaal van Dinie Derksen-Franken

Wim van Hugo Peters in Oorlogstijd

Verenigingsnieuws

Museumparels

Zoekplaatje

www.hkdgl.nl

Inhoudsopgave

In dit nummer:

Inhoudsopgave 2

Voorwoord 3

Colofon 3

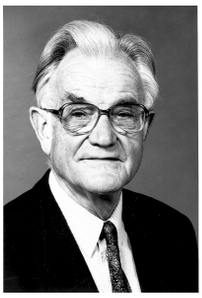

Oorlogsverhaal van Dinie Derksen-Franken 4

Wim van Hugo Peters in Oorlogstijd 6
Aflevering 1 uit een serie van 3 afleveringen.

Museumparels zijn voorwerpen met een verhaal 10

Zoekplaatje 11

De Gelderse limes herzien 12
Een nieuwe identificatie van de overgeleverde Romeinse plaatsnamen in Gelderland.

Verenigingsnieuws 22

Jaarprogramma 23

Toen en nu 24

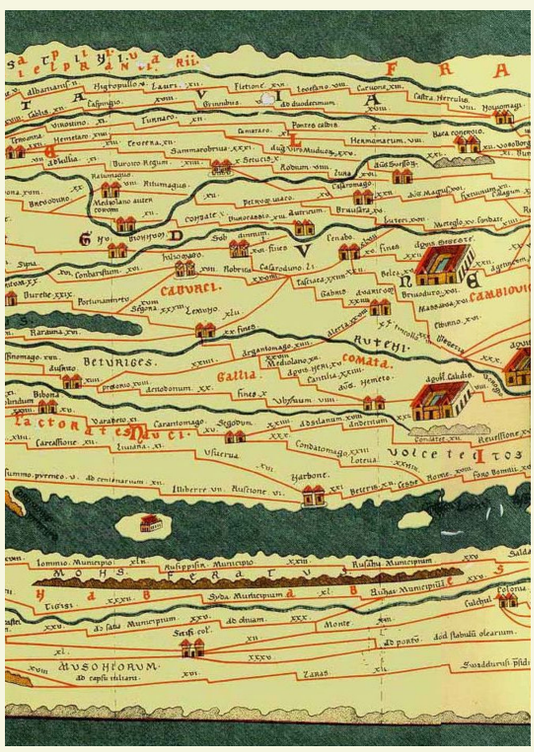

Bij de voorpagina

In dit nummer een artikel van Jan Verhagen over de Gelderse *Limes* met daarin een nieuwe identificatie van de Romeinse plaatsnamen. Op de voorpagina een uitsnede uit de Peutingerkaart die in dit artikel veelvuldig genoemd wordt.

De Tabula Peutingeriana of Peutingerkaart is een rol perkament, samengesteld uit 12 bladen van ongeveer 38 cm hoog, elk 59 tot 65 cm lang, met een totale lengte van 6,82 m. De kaart is een kopie van een Romeinse reiskaart uit de 3e of 4e eeuw. Zij beslaat een gebied van Groot-Brittannië, Spanje en Noord-Afrika in het westen tot de rivier de Ganges in het oosten. Het eerste blad, met daarop het Iberisch Schiereiland en de Britse eilanden is verloren gegaan, waardoor er nog maar 11 bladen resteren. Het spreekt vanzelf dat de kaart niet oppervlakte-getrouw is. Het is veeleer een schematische voorstelling van het wegennet en de etappeplaatsen in het Romeinse Rijk.

De oudste bekende kopie is een handschrift uit de 13e eeuw, dat nu bewaard wordt in de Oostenrijkse Nationale Bibliotheek in Wenen. Het is deze kopie die de naam gaf aan de kaart. Vervaardigd door een monnik uit Colmar werd de kaart uit een bibliotheek in Zuid-Duitsland opgeduikeld door Conrad Celtis, die het document in 1507 naliet aan de humanist Konrad Peutinger uit Augsburg.

Colofon

Geachte leden, abonnees,

Mede dankzij de inzet van enkele vrijwilligers is het ons gelukt om de tweede Driepas voor 2015 nog voor de vakantie bij u te bezorgen. Het is wel wat later dan volgens de planning de bedoeling was maar dit werd veroorzaakt doordat er wat andere activiteiten bij onze toch al drukke werkzaamheden bij kwamen. Een daarvan was onze aanwezigheid op de manifestatie Das Groessen, die door ons zeer positief is ervaren en ook een aantal nieuwe leden heeft opgeleverd. De reacties op de door ons getoonde foto's waren geweldig leuk en we hebben weer veel namen toe kunnen voegen aan ons fotobestand.

In deze uitgave hebben we twee artikelen over de Tweede Wereldoorlog, waarbij het artikel van de heer Jonker in drie delen zal worden geplaatst.

Naar aanleiding van de lezing van de heer Verhagen na de jaarvergadering in maart, bieden wij u een zeer interessant artikel over de Romeinse Limes en zijn bevindingen over de ligging van de plaatsen genoemd op de Tabula Peutingeriana ofwel Peutinger kaart.

Ook hebben we een artikel over een Parel uit het Liemers museum en willen we gezien onze nauwe contacten op historisch gebied, hier de komende Driepassen aandacht aan besteden.

Verder de gebruikelijke zaken zoals ons verenigingsnieuws, het zoekplaatje en ons jaarprogramma.

We zullen de komende weken weer veel werkzaamheden moeten uitvoeren in verband met de verhuizing naar onze nieuwe locatie in de OGtent in het centrum van Duiven. Graag ontmoeten wij u daar een keer na de vakantie op de gebruikelijke dinsdagavond.

Een ieder die op vakantie gaat wensen wij fijne zonnige dagen en veel leesplezier in onze Driepas.

G. van Hunen
Voorzitter

Driepas is een uitgave van de Historische Kring Duiven-Groessen-Loo en verschijnt drie a vier maal per jaar.

Losse nummers € 3,00.

Driepas is een begrip uit de bouwkunst: drie elkaar snijdende cirkels die samen een driehoek vormen, veelvuldig toegepast in gotische kerkvensters. In profane zin gebruikt als symbool voor de samenwerking van de kerkdorpen Duiven, Groessen en 't Loo.

Redactieadres:
redactie@hkdgl.nl of
Rijksweg 53
6921 AC Duiven

Redactie:
C.M.J.M. van den Brink
F. Boekhorst
G. van Hunen

Bestuur:
bestuur@hkdgl.nl

Voorzitter:
G.H. van Hunen (0316-52 73 66)

Secretaris:
secretariaat@hkdgl.nl
P. Bus

Penningmeester:
E.Scheeres
IBAN: NL54RABO0315407484
BIC: RABONL2U

Public Relations:
G.H. van Hunen

Lid:
M. Hagenaar

Secretariaat:
secretariaat@hkdgl.nl of
Rijksweg 53
6921 AC Duiven

Internet:
www.hkdgl.nl
twitter
@hkdgl

Oplage: 300 stuks

Het lidmaatschap van de Historische Kring kost €14,00 per jaar; het partner- of gezinslidmaatschap € 5,20 extra per jaar. Een abonnement op alleen de Driepas kost € 7,50 per jaar. Leden en abonnees buiten de gemeenten Duiven, Zevenaar en Westervoort betalen € 3,50 als bijdrage in de verzend- en portokosten. Opzeggen van lidmaatschap of abonnement uitsluitend schriftelijk voor 1 december van het lopende jaar. Uit de uitgave mag niets worden overgenomen zonder schriftelijke toestemming vooraf en zonder bronvermelding.

Oorlogsverhaal van Dinie Derksen-Franken

Mijn naam is Dinie Derksen-Franken geb. 04 sept 1932. Wij woonden tijdens de oorlog aan de Eltensestraat in Duiven. Hier is mijn oorlogsverhaal over datgene wat mijn vader, Jan Franken tijdens de oorlog is overkomen en wat ernstige gevolgen had voor ons gezin.

Jan Franken, Geboren: 13-10-1903, Overleden: 24-10-1988.

Mijn oorlogsverhaal:

Hoe ik met 11 jaar en 5 maanden ineens volwassen werd. We waren een gelukkig gezin; vader, moeder en vier kinderen. Tot de dag, op 22 februari 1945, dat mijn vader zijn rechterarm afgeschoten werd door de tommy's (Engelsen). We waren geëvacueerd in Beltrum, kort bij Groenlo. Mijn Vader moest met paard en wagen rijden voor de voedselvoorziening "de coöperatie". Dat hield in van Borculo naar Duiven om voedsel te brengen voor de mensen die achtergebleven waren in Duiven en ook voor de Duitse weermacht soldaten.
Hij werd hiertoe gedwongen en er ging zelfs een soldaat op de fiets mee (op en neer). Zo ook op deze dag, 22 februari, het was mistig en tegen 10 uur brak de zon door. Het was op de Groenloseweg met aan beide kanten bomen en mijn vader had al steeds vliegtuigen gezien die steeds dezelfde richting vlogen. Tot net voor Borculo was een stuk weg waar geen bomen stonden en een van die vliegtuigen omdraaide. Die had het op mijn vader met paard en wagen gemunt en hem beschoten. Het was vlakbij een huis waar hij eerst nog de vluchtelingen heeft afgezet die op de wagen zaten want die nam hij ook elke keer mee en die hadden gelukkig niets.
Hij heeft het paard met de wagen nog gedraaid en is naar dat huis gelopen om zichzelf te beschermen maar voordat hij het huis had bereikt werd hij geraakt en verloor hierbij zijn rechterarm. Zijn tabaksdoos heeft hem gered want daar is de kogel op afgeketst en anders had hij ook zijn rechterbeen

Woonhuis fam. Franken aan de Eltensestraat.

Links Jan franken.

verloren. Bij dat huis aangekomen heeft een jonge jongen (12 jaar oud) zijn arm afgebonden om verder bloedverlies te voorkomen, anders was hij doodgebloed. Mensen uit de buurt hebben hem een borrel gegeven om de pijn een beetje te verzachten en of het echt heeft geholpen weet ik niet. Ze hebben hem toen op een bakfiets vervoerd die gereden werd door een man die uit Alkmaar kwam en die eten kwam halen in de Achterhoek voor de mensen in Alkmaar. Die heeft hem naar het ziekenhuis gebracht in Lochem. Mijn Moeder is met Ome Gerhard, waar we geëvacueerd waren, naar het ziekenhuis in Lochem gegaan. De volgende dag en dagen mocht ik mee met de fiets en het was nog best een heel eind fietsen. We moesten vaak zelf nog voor onze veiligheid zorgen en regelmatig in een slootkant duiken of in struiken of bos schuilhouden want de Engelsen schoten overal op, zelfs op dieren. Toen we bij mijn vader in het ziekenhuis kwamen, zei mijn vader dat hij niet meer de kost voor ons kon verdienen. Het is tot nu toe het ergste wat mij is overkomen dat hij dat tegen mij zei. Ik heb toen tegen mijn vader gezegd; ik zal hier meehelpen. Van toen heb ik altijd hard gewerkt. Je kunt niet bedenken maar ik heb van alles aangepakt om geld te verdienen. Wat ik heel erg vind is dat niemand behalve Ome Gerard (die niet eens familie was) ons heeft geholpen of iets voor mijn vader heeft gedaan. Zelfs de Burgemeester, waar mijn vader voor werk is gaan vragen, zei: als je twee handen had dan had je bunkers kunnen gaan ruimen waarop mijn vader heeft geantwoord: als ik twee handen had was ik niet hier gekomen. In het begin werden ze financieel een half jaar lang geholpen door mijn opa en oma. Via een bekende die bij de Rijksverzekeringsbank werkte, heeft deze voor mijn vader uitgezocht dat hij toch nog een kleine vergoeding kreeg van 20,- gulden en 64 cent (waar hij zelf voor gespaard had) voor een gezin met vier kinderen.

Maar we hebben zelf de handen uit de mouwen gestoken en alles aangepakt en we hebben nooit meer de hand op hoeven te houden. We waren een fijn gezin en met het weinige wat we hadden waren we tevreden. Allemaal gezond dat is heel veel waard en ik heb zelfs mijn ouders en schoonouders mogen verzorgen en heb hier nooit spijt van gehad en denk wel eens; moet dit altijd betaald worden. Ik heb er veel voor teruggekregen en ben dankbaar dat ik dit heb kunnen doen en al was ik hier al jong toe gedwongen.

Dit is mijn oorlogsverhaal: Dinie Derksen-Franken.

Wim van Hugo Peters in oorlogstijd (1/3)

Het is passend om zeventig jaar na het einde van W.O.II aandacht te schenken aan de lotgevallen in 1943 tot en met 1945 van Wim Peters uit 't Loo. Die lotgevallen zijn weliswaar in kleine kring enigszins bekend, maar zeker niet eerder in Driepas gepubliceerd.

Wilhelmus Johannes Theodorus Peters is op 28 februari 1919 geboren op Doekenstadt (Loostraat). Zijn ouders zijn Hugo Peters en Wilhelmina (Willemien) Maria Paulina Evers. Vandaar dat Wim in 't Loo bekend staat als 'Wim van Hugo Peters'; er wonen meerdere onderling niet (rechtstreeks) verwante families Peters in het dorp en men wil duidelijkheid.
Het is ook in een ander opzicht passend aandacht te schenken aan 'Wim van Hugo Peters'. Het is dit jaar precies tien jaar geleden dat hij op 31 mei 2005 te Nijmegen is overleden.

Degenen die al lang lid zijn van onze vereniging of abonnee op Driepas herinneren zich prof. dr. W.J. Th. Peters als auteur van talrijke artikelen in Driepas en menigmaal heeft hij ook lezingen gegeven. Zijn artikelen en lezingen hadden meestal relatie met zijn geliefde geboortestreek en -dorp, maar ook met zijn kennis van de Klassieke Archeologie heeft hij zijn gehoor weten te boeien.
Als in 1940 de oorlog uitbreekt is dan nog student Peters (Nijmegen) opgeroepen voor militaire dienst. Zoals bekend zijn na de capitulatie van het Nederlandse leger de militairen als gebaar van goede wil door de Duitse autoriteiten naar huis gestuurd (juni 1940). In 1943 vinden de bezetters aanleiding deze welwillende houding te verlaten, alle Nederlandse militairen, beroeps zowel als dienstplichtig, moeten zich melden voor afvoer naar krijgsgevangenschap in Duitsland en Polen. Studenten moeten zich melden voor de Arbeitseinsatz. Velen doen dat niet en duiken onder. Ook Wim Peters meldt zich niet, hij heeft inmiddels zijn studie hervat.

Boerderij "Doekenstadt", Loostraat 60 in 1989, Foto Historische Kring Duiven-Groessen-Loo (HK/J 003-60).

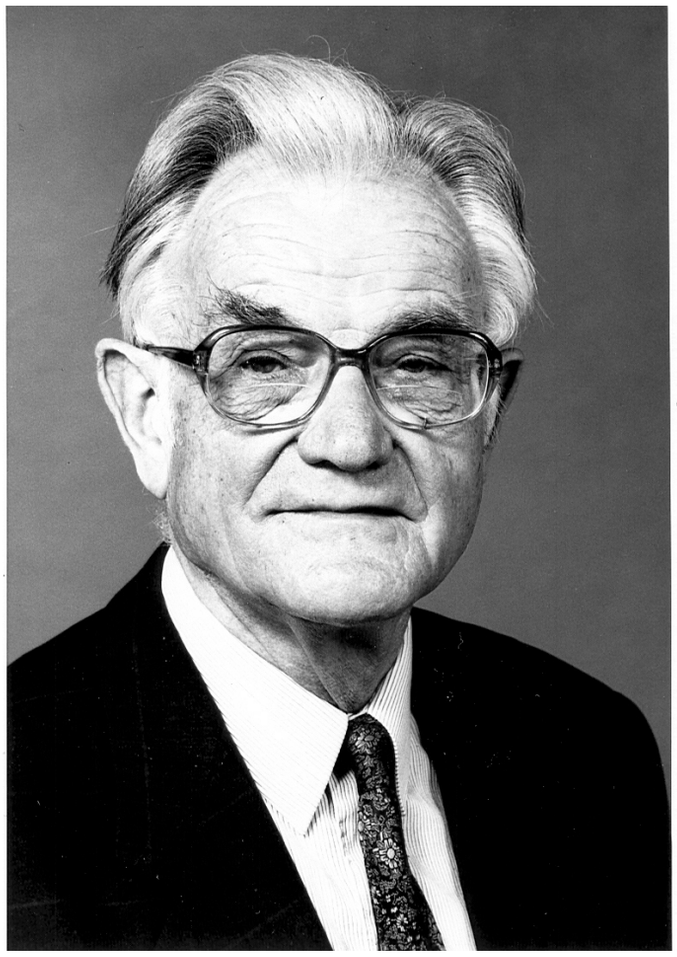

1919 - 2005

De periode Kamp Vught

Al vroeg tijdens de bezetting ontstaan er vluchtroutes, waarlangs ontsnapte krijgsgevangenen proberen bijv. het niet bezette deel van Frankrijk (Vichy-Frankrijk) te bereiken.
Een van die routes loopt via Groessen, Loo, Middelwaard, Looveer naar Huissen. Vandaar worden zij naar het station in Nijmegen gebracht. Met een spoorkaartje naar Tilburg gaan zij in de richting van Poppel, Turnhout en Brussel, alwaar zij in van valse papieren worden voorzien teneinde hun reis naar Frankrijk te kunnen voortzetten. De Fransen spreken van de Ligne de Bac ('ontsnappingslijn via de veerpont')[1].
Wim Peters raakt zijdelings betrokken bij deze illegale onderneming. Op de Middelwaard woont Bernard Berndsen en als er Fransen onderweg zijn, vraagt hij Wim Peters om te tolken.
Er zijn meer namen bekend. In Groessen is boerderij De Schrauwei, waar broer Toon Berndsen woont, een halteplaats. De medewerking van veerbaas Wim Martens en zijn zoons is uiteraard onontbeerlijk, terwijl in Huissen ook de heer Wim Helmich en kapelaan De Kruijf een rol hebben gespeeld[2].
Door verraad wordt deze lijn in het voorjaar van 1943 opgerold.

In een interview met een medewerker van Nationaal Monument Kamp Vught (2000) vertelt Wim Peters daarover het volgende.

Ik was ondergedoken bij vrienden in Arnhem. En daar hoorde ik, dat er in Arnhem een enorme razzia zou komen. En toen ben ik terug gegaan naar mijn geboorteplaats. (.....) ons dorp heette Loo. En daar ben ik ondergedoken bij mijn grootmoeder[3] *op zolder en daar heb ik zo wat gestudeerd. (.....)*

Op een dag krijgt Wim Peters een seintje dat Berndsen hem de volgende middag op de Middelwaard verwacht. Er is eerder bij hem een man geweest met een jongeman die naar Engeland zou moeten.

(.....) ik dacht: "Ja, daar hebben wij helemaal geen ervaring mee", dus ik dacht: "dat zit toch niet goed". Ik ben 's avonds daarvoor toch naar Berndsen gegaan. Door de velden. Ik kende die vrij goed. Ik hoefde maar twee keer de straat over te steken om daar te komen, maar ik kon niet over de straten heen, dus door de velden. Ik had me al geoefend (en daar ben ik niet zo erg goed in) in springen over hekken en dat ging toen goed, die nacht dat ik daar naar toe gegaan ben. Dus daar heb ik 's avonds geslapen, op die boerderij "de Middelwaard" en de volgende morgen ben ik, ook weer door de weilanden naar het Looveer gegaan en daar ben ik overgezet naar Huissen en daar ben ik naar de kapper geweest. Een paar boodschappen gedaan, geloof ik. En daar zat toen Han Fortmann, de later beroemde professor Han Fortmann, de psycholoog. Die was daar ook. Ja, die stond ook op non-actief. Die studeerde hier in Nijmegen en hij was van mijn dispuut, van mijn vriendenclub. Toen dacht ik: "Ik ga eens aan Han vragen, ik weet niet, ik geloof dat ik het niet moet doen. Ik moet daar vanmiddag niet heen gaan". Han de hele zaak uitgelegd en die zei: "Ja, typisch iets voor jou, om dat nu weer te wantrouwen " en verder zei hij, en dat gaf bij mij de doorslag: " Als je zo redeneert, kun je natuurlijk nooit wat doen". Maar ja, goed, dan ga ik daar maar weer terug. Ik heb daar gegeten denk ik, 's middags, want dat was daar altijd bijzonder gastvrij. En die figuur, waar Berndsen over verteld had, die kwam dan die middag weer terug, met die jongen. Maar ik weet niet of hij er de vorige dag ook bij was geweest. We gingen naar een bovenkamer. (.....) En daar zaten wij, in die mooie grote kamer met uitzicht over de Rijn en Johnny de Droog, want dat was die man die kwam en die jongeman waarvan ik nooit de naam gehoord heb, die zaten aan tafel en er werd zo een beetje gepraat. Ik had al gedacht: "Ik zeg niet meer dan strikt nodig is. Als het niet in orde is, dan is dat

De Middelwaard (tekening W.J.Th. Peters, 1948).

tenminste gered". Het ongeluk was, dat Berndsen, een bijzondere aardige, goeie vent, die had met Johnny de Droog([4] *daags er voren al een babbel gehad. Hij had met hem de Engelse zender beluisterd en hij had hem een mooi anti-Duits gedicht laten zien en verteld dat ik daar zat en waar ik zat en dat ik zou komen, dus dat wist die De Droog al. En in één keer staat hij op, haalt een pistool uit zijn zak en zegt "Handen hoog. En jullie maar werken voor dat dikke wijf in Londen en zat vreten". En toen dacht ik: "Nou zijn we er bij". Niet voor niks de zaak gewantrouwd. En toen zei hij: "De zaak is aan alle kanten omsingeld en jij lijkt me iemand om bewapend te zijn, dus ik zal jou even fouilleren en", zegt hij: "als je je verzet, dan schiet ik je in flarden". Dat zijn natuurlijk dingen die je nooit vergeet en die nu ook nog al eens terug komen. Daarna werden we naar beneden gebracht, een soort bijkeuken of wat het ook was. Op een rijtje gezet. Ik had een rozenkrans in mijn zak, die werd om mijn hals gehangen. Er was ook nog een jongeman Brands, Wim heette hij geloof ik ook, die kwam melk halen. Hij werd er ook bij in dat rijtje gezet. En die werd in ieder geval ook met ons in een vrachtauto geduwd een poosje daarna. En ja, waar ik ondergedoken had gezeten, nou, dat wisten ze al. Dus ik dacht "Het heeft geen zin om daar moeilijk over te doen".(.....) En toen zijn wij in het huis van Bewaring neergezet. Daar ben ik ook een paar keer verhoord door de Sicherheitsdienst aan de Utrechtseweg.*

Deze arrestatie is op 21 juli 1943 geschied. Aanvankelijk verblijft Wim Peters in het Huis van Bewaring (Arnhem), waarna hij op 11 september 1943 wordt hij overgebracht naar het *Polizeiliches Durchgangslager* in Kamp Vught en op 22 februari 1944 naar Utrecht.

In Vught wordt hij te werk gesteld. Eerst stenen sjouwen, dan enige dagen meehelpen de tuin aan leggen rondom het crematorium. *Toen werden we in Gilze-Rijen gestationeerd. In een hele grote hangar en daar moesten we de hele dag werken aan de aanleg van startbanen. In ieder geval de voorbereidende werkzaamheden daarvoor. Ja, dan duurden de dagen lang.*
(.....) na Gilze-Rijen, ik weet nog niet precies hoe lang. En toen ik dan in Vught terug was en mijn makkers Berndsen en Helmich die bleven in Gilze-Rijen. Toen kreeg ik vrij gauw een seintje dat ik bij Philips geplaatst was. (.....) Het was ook heel gek, dat ik terug ging en mijn twee mensen, maten, die voor hetzelfde zaten, niet. Die ene was fruitkweker en de andere was
boer.

Op de vraag wat hij bij Philips moest doen, antwoordt hij *Radio's. Condensatoren nakijken.*
En de band. Radio's in elkaar zetten. Lassen.
Het eten was beter. *Ja, de Philips-prak was natuurlijk heerlijk. Dat was fantastisch.*
Tot 22 februari 1944 heb ik bij Philips gewerkt. Daar had je natuurlijk wel wat meer privacy. Met name omdat wij een systeem hadden met de barak tegenover. Dat ging met stokjes voor het raam van de barak. Zijn de Duitsers in aantocht, dan werd er een stokje rechtop gezet. Hebben ze nooit in de gaten gehad. Dat werd van barak tot barak doorgegeven, wij kregen het sein van de overkant altijd. En dat was natuurlijk een hemelsbreed verschil dat je niet elk ogenblik de kans liep....ik geloof niet dat ik ooit geslagen ben, maar je zag soms andere mensen wel.
Elders in het interview vertelt Wim Peters meer over zijn tijd bij Philips.
Nou, op een bepaalde middag was daar een conflict tussen die mensen aan de band om mij heen. Ja, we zitten hier goed en iemand naast mij had er plezier in dat werk heel vlug en heel goed te doen en dat een ander zei: "Ben je gek, je helpt de Duitsers met ... ja, en toch eigenlijk met een oorlogsproductie, hè". Dus zo nu en dan moet er iets fout gaan. Dat kun je niet zo mooi allemaal doen. Ja maar, de arbeidsvreugde...ik heb daar plezier in, daar werd dan flink tegen geopponeerd. (.....)
Er wordt gevraagd: 'Als een vorm van verzet?'
Ja, in ieder geval om het toch niet al te mooi te maken. Ook niet helemaal consequent, want je profiteerde toch wel van het feit dat Philips daar dat commando kon vestigen. Dat heeft wel heel wat mensen het leven gered. Toen er nog een keer verzet kwam, een jaar of zeven, acht geleden, toen men eigenlijk Philips wilde beschuldigen van collaboratie, toen heb ik me echt toch wel kwaad daarover gemaakt. Die mensen van Philips brachten toch ook nog wel eens wat naar binnen, hè. Die brachten, met name voor de katholieken, geconsacreerde hosties mee. Waar wij, met Rein Hegge, dat was een priester uit het Aartsbisdom, ik geloof ook dat hij omgekomen is, hoor, die... ik herinner me, die ene Kerstmis dat ik daar geweest ben, dat werd doorgegeven dat je in die en die barak, in die en die kast... . daar zou kerstnacht gevierd worden en dat stukje van de gang (het was wel riskant, maar goed, het gebeurde dan toch) en daar ... Rein Hegge die ging daar voor in gebed en die hield een preekje en die deelde de communie uit. In kerstavond, kerstmorgen. Dat weet ik niet meer precies. En dat werd door de mensen van Philips naar binnen gebracht. Men zei dan, in polshorloges, maar dat weet ik niet.
Op de vraag of hij zowel in de bezettingstijd als daarna, fysieke of psychische gevolgen heeft overgehouden van zijn verblijf in het kamp antwoordt hij:
Nou, ik heb nog altijd nachtmerries. En ik heb dus, .. kijk hoe ging dat ... het waren natuurlijk
jaren die voor mijn pensioen meetelden. Weet je wel. Als krijgsgevangenen en dit, dat helpen van andere krijgsgevangenen, dat gold ook als een verlenging van je militaire dienst. Dat gold mee voor je dienstjaren. En in dat verband ben ik bij een dokter Herschel geweest in Utrecht aan het Wilhelminapark en die heeft mij, ja, een vraaggesprekje

.... die heeft mij toen. Dat heb ik hem ook verteld.... Een tik krijg je natuurlijk altijd ....Maar dat weet je ook niet. Je weet niet hoe je anders geweest zou zijn, hè. Dat ik, als ik klachten zou krijgen die daar echt mee te maken zouden hebben, dat ik dan voor niks in een militair hospitaal in Utrecht zou kunnen worden opgeborgen.

Op 14 april 1944 komen Wim Peters, Bernard Berndsen en Wim Helmich voor het gerecht, de *Senat des Deutschen Obergerichte in den bezetzten Niederlande* in Den Haag[5].
Wim Peters wordt veroordeeld tot negen maanden gevangenisstraf wegens *Beihilfe zum verbotenen Grenzübertritt*, terwijl Bernard Berndsen voor hetzelfde strafbare feit én het bezit van een duitsvijandig geschrift tot een jaar en acht maanden wordt veroordeeld. Wim Helmich wordt eveneens voor hetzelfde strafbare feit én het luisteren naar verboden radio-uitzendingen veroordeeld tot acht maanden. Voor allen geldt: met aftrek van het voorarrest, dat is de periode
van 21 juli 1943 tot 14 april 1944, de periode in Kamp Vught.
Op 20 april 1944 wordt gemeld dat *Der holländische Staatsangehörige Peters, (.....) wurde heute nach Verbüssung seiner Strafe (vanuit Utrecht) nach Amersfoort - Waterloo Kaserne in Kriegsgefangenschaft überführt.*

Alle betrokkenen bij de "Ligne de Bac" zijn na de oorlog door de Franse regering onderscheiden met " La Croix de Guerre avec étoile de bronze".

Wordt vervolgd...

Th.M.J. Jonker, 't Loo.

Noten

1. Historische Kring Huessen, Mededelingen, jrg. 7 (1982), blz. 74-75.
2. Canon van de Huissense geschiedenis, blz. 88, Huissen, 2009.
3. Mevr. Derksen-van Sadelhoff.
4. Johnny de Droog is een zgn. V-mann, een *Vertrauensmann* die op basis van vrijwilligheid als geheim agent hand-en-spandiensten verricht voor de Duitse bezetters. Hij is op 19 februari 1945 overleden, waarschijnlijk door zelfmoord. De meest bekende V-mann was Anton van der Waals die een hoofdrol heeft gespeeld in het *Englandspiel*.
5. Informatie uit correspondentie (d.d. 18-2-1982) tussen Prof. Dr. W.J.Th. Peters en het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie.

Croix de Guerre van B. Berndsen.

JOHNNU DE DROOG, zoekt kwasi adressen voor onderduikers en parachutisten. Tracht zich in illegale organisatie's in te dringen en gebruikt daarvoor als introductie zijn foto uit het politieblad. Werkte in Nijmegen en Limburg. Heeft vaak een pruik op. Met Slagter en Poos behoort hij tot de gevaarlijkste Gestapo-agenten. Weest op Uw hoede voor dit gespuis. Wantrouwt iedereen!

Krantentitel "Ons Volk : den vaderlant getrouwe" van 15-01-1944 (Koninklijke Bibliotheek, website: stamboom.dedroog.com)

Museumparels zijn voorwerpen met een verhaal

Een parel is doorgaans een kostbaar wit kraaltje dat groeit in de schelp van een oester. Die kostbaarheid geldt volgens de vrijwilligers van het Liemers Museum en het Gelders Schuttersmuseum ook voor talrijke voorwerpen. Deze voorwerpen worden museumparels genoemd. Marina van Geel en Ingrid Bolck hebben inmiddels zeven parels uitgezocht. Een daarvan is een Turmac-sigarettendoos, die in de Turmac-kamer te zien is. Verder zijn een kinderaltaartje, een wandkleed en een Vorstermanbijbel tot de parels van het museum verheven. En er komen nog meer parels bij. Totaal ruim 12 voorwerpen per jaar. Een jaar daarna worden andere voorwerpen geselecteerd. De museumparels zijn in het museum makkelijk te herkennen aan een eigen logo met een korte tekst.

Marina en Ingrid maken als vrijwilligers zelf de keuze uit de collectie in het museum aan de Kerkstraat én in het depot aan de Molenstraat. ,,Het maken van een keuze is niet zo moeilijk, want met veel voorwerpen hebben wij een bepaalde affiniteit", weet Marina. ,,Zodra we een keuze hebben gemaakt gaan we onderzoek doen om zoveel mogelijk informatie over het voorwerp te vergaren. Op de website van het Liemers Museum gaan wij bovendien de parels publiceren en de websitebezoeker vragen om informatie over de parel te verschaffen. We zijn benieuwd naar de reacties!"

En dan nog een speciale tip voor de liefhebbers en verzamelaars van de Turmac zijdjes. Ook de zijdjes behoren dit jaar bij de parels. Zijdjes zijn lapjes stof met daarop fraaie gekleurde, geborduurde afbeeldingen van onder meer vlinders, bloemen, vlaggen van landen en beroemde personen. Deze zijdjes kreeg men in de jaren '30 van de vorige eeuw bij de tabaksartikelen cadeau en werden destijds fanatiek verzameld.

Er is momenteel een speciale vitrine waarin onder meer een groot wandkleed van zijdjes uit particulier bezit te zien is. Dit kan tijdens de openingstijden van het Liemers Museum aan de Kerkstraat.

Op de foto: In 1920 startte in Zevenaar de Turkish Macedonian Company (Turmac) met de fabricage van sigaretten. De doelgroep was de koopkrachtige roker. De gewone sigaret kostte destijds één cent, een Turmac sigaret was vier tot zes cent waard! De verpakking was daarom luxer dan gebruikelijk. De blikken doosjes werden rijkelijk met veelal Oosterse invloeden versierd.

Zoekplaatje

In dit nummer van de Driepas vragen we uw aandacht voor de bovenstaande foto. Op de foto het Duivens mannenkoor. De foto is genomen op 22 november 1959.

Wie helpt ons aan de namen van de personen op de foto?

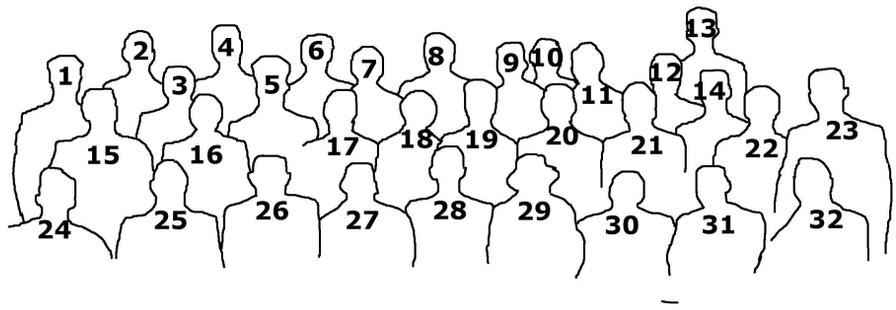

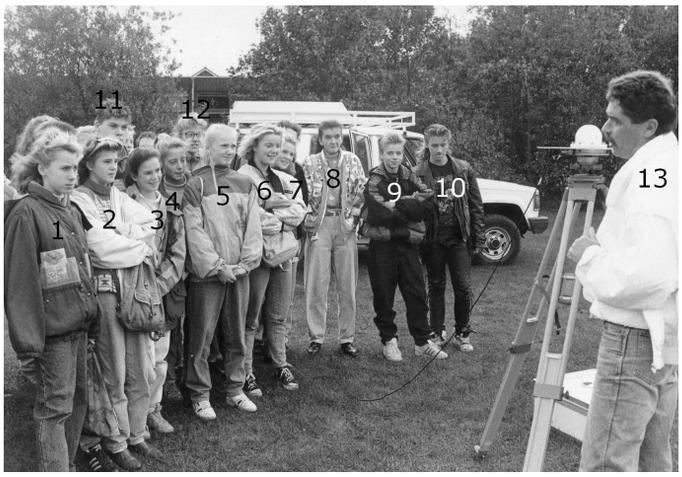

Het zoekplaatje in de vorige uitgave van de Driepas heeft een aantal namen opgeleverd.
2: Susan Maas
3: Marjan Maas
9: Michel Danen

Mocht u door deze namen meer mensen op de foto herkennen dan ziet de redactie deze graag tegemoet.

Een nieuwe identificatie van Romeinse plaatsnamen in Gelderland

Onze kennis van de Nederlandse *limes* is in hoofdzaak gebaseerd op twee bronnen: enerzijds de archeologische vondsten van veel plekken langs de Rijn; anderzijds de klassieke vermeldingen, met name Romeinse plaatsnamen en reisafstanden op de Peutingerkaart en in het *Itinerarium Antonini*. De samenhang tussen deze twee bronnen is voor het oostelijk deel van de Nederlandse *limes* (ten oosten van Vechten) nooit echt bevredigend opgelost.

In een systematische studie zijn de gegevens van Peutingerkaart en *Itinerarium* opnieuw geanalyseerd en afgezet tegen landschappelijke, archeologische en historische gegevens. Daarbij bleek dat de huidige identificatie van de Romeinse plaatsnamen ten oosten van Vechten op drijfzand is gebaseerd. Het is gelukt om tot een nieuwe identificatie te komen, waarbij de aansluiting op de archeologische en historische gegevens een stuk beter blijkt te zijn.

Inleiding

Binnen de Nederlandse *limes* is het Gelderse deel het minst goed bekend. Dit wordt vooral toegeschreven aan het meanderen van de Rijn, waardoor de resten van verschillende *castella* zouden zijn verspoeld. Behalve de Romeinse versterkingen in Nijmegen zijn er in Gelderland tot nu toe slechts twee *castella* langs de Rijn gelokaliseerd. Het betreft het gedeeltelijk nog in de bodem aanwezige castellum in Arnhem-Meinerswijk en een Romeinse puinmassa in de waterplas de Bijland bij Herwen, die hoogstwaarschijnlijk afkomstig is van een *castellum* met de naam *Carvio* (*ad molem*).
De situatie in Gelderland vormt een contrast met de acht *castella* die zijn teruggevonden in Zuid-Holland en Utrecht en de verschillende *castellum*-resten in het aan ons land grenzende deel van Duitsland. In de laatste decennia is dan ook het beeld ontstaan dat er in Gelderland nog verschillende potentiële *castella* moeten zijn.[1] De vraag is echter hoe realistisch dit beeld is. De meeste namen van *castella* (eigenlijk *stationes* = halteplaatsen) komen voor op de zogenaamde Peutingerkaart. In Gelderland zijn dit *Levefano*, *Caruone* en *Castra Herculis*,[2] die traditioneel worden geïdentificeerd met Rijswijk (bij Wijk bij Duurstede), Kesteren en Arnhem-Meinerswijk. Maar er waren altijd ook twijfels of deze identificaties wel juist zijn.

Twijfels bij de huidige Gelderse identificaties

Er zijn twee hoofdredenen voor deze twijfels. De eerste reden is dat de reisafstanden in Gallische mijlen of *leugae* (1 *leuga* = ca. 2,22 km) in de

Afbeelding 1: Gedeelte van (een kopie van) de Peutingerkaart met daarop het Nederlandse deel van de *limes.*

klassieke bronnen flinke verschillen vertonen met de werkelijke afstanden (omgerekend in *leugae*) tussen de vindplaatsen, die met de betreffende namen worden geïdentificeerd. Natuurlijk volgt de weg vaak niet de rechte lijn tussen twee plaatsen, maar de verschillen zijn veel groter dan hierdoor kan worden verklaard.
De tweede reden is dat langs de (Romeinse) Rijn tussen Vechten en de Nederlands-Duitse grens weinig resten van *castella* in de bodem zijn teruggevonden. Dit wordt vaak verklaard vanuit het meanderen van de Rijn. Hierdoor zijn *castella* in de loop der tijden opgeruimd en zijn de bouwresten die na de Romeinse tijd nog aanwezig waren, in de diepte verdwenen.
Het duidelijkste voorbeeld van verspoeling is de vindplaats Herwen (*Carvio ad molem*). Bij de zand- en grindwinning in de Bijlandse Waard in de jaren '30 – '50 van de vorige eeuw heeft een massa Romeins bouwpuin, met een omvang van ca. 200 bij 70 meter, zodanige problemen veroorzaakt, dat men eromheen heeft moeten baggeren.[3] Vanwege de vele naar boven gehaalde bouwdelen en militaria wordt deze puinmassa als afkomstig van een verspoeld *castellum* geïnterpreteerd. De naam *Carvio ad molem* ontlenen we aan de vermelding op een in 1938 naar boven gehaalde grafsteen (afb. 2).

Afbeelding 2: Bij Herwen opgebaggerde grafsteen van Marcus Mallius waarop de plaatsnaam *Carvio ad molem* vermeld staat. De volledige tekst luidt in vertaalde vorm: "Marcus Mallius, Marcus' zoon, van de *tribus* Galeria, uit Genua, soldaat van het eerste legioen, van de *centuria* van Ruso, oud 35 jaar, met 16 dienstjaren, ligt te *Carvium* bij de dam begraven. Krachtens zijn testament hebben zijn twee erfgenamen (deze gedenksteen) laten oprichten. Foto: Museum Het Valkhof, Nijmegen

Oude identificaties

Voor de identificatie van de plaatsen *Levefano*, *Caruone* en *Castra Herculis* zijn vanaf het eind van de 19e eeuw talloze suggesties gedaan. Byvanck noemde voor *Levefano* al Wijk bij Duurstede en voor *Caruone* Kesteren.[4] Toen in de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw Romeinse baggervondsten dicht bij deze twee plaatsen werden gedaan, zag men er een bevestiging van de veronderstellingen in.

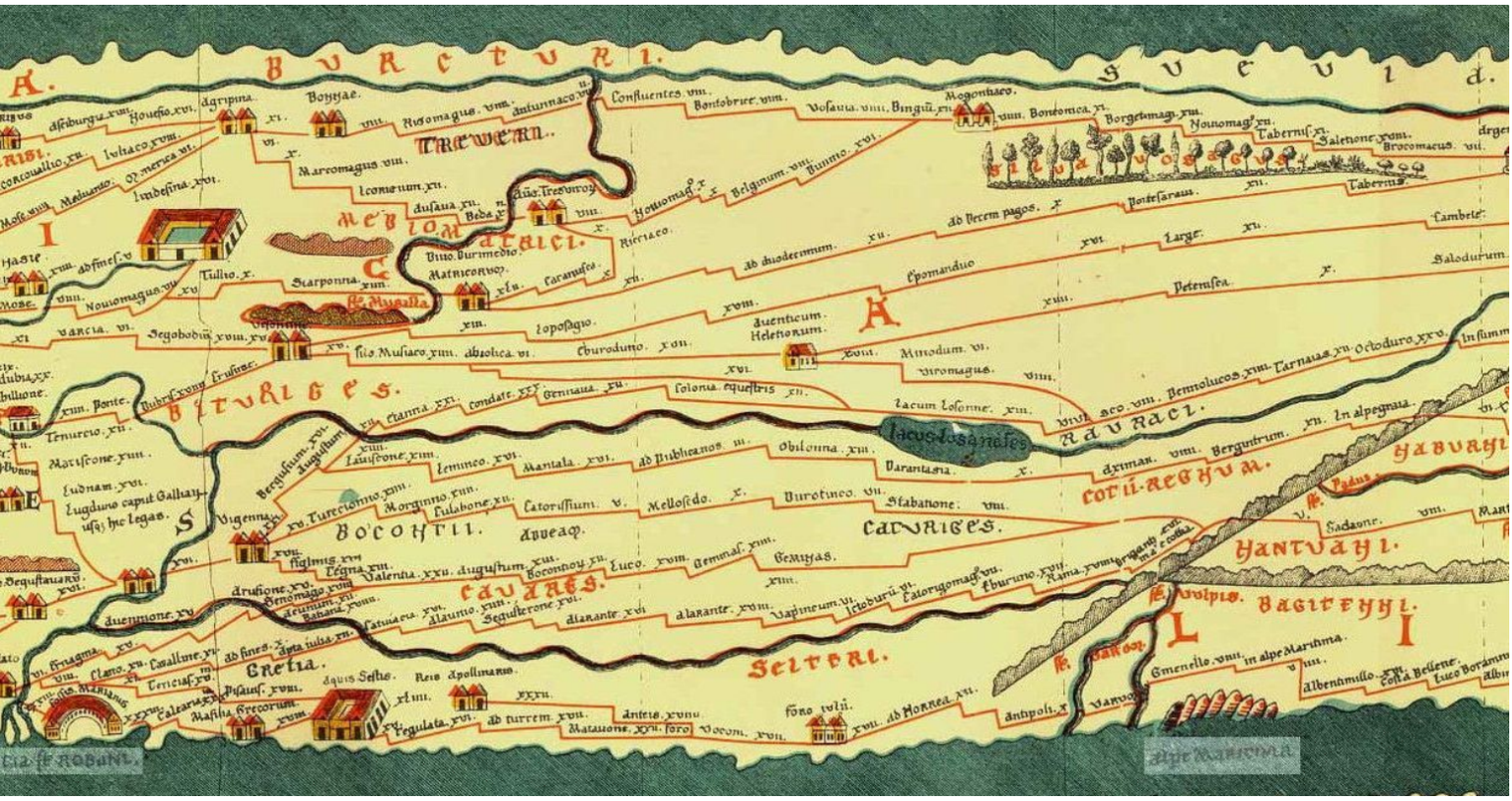

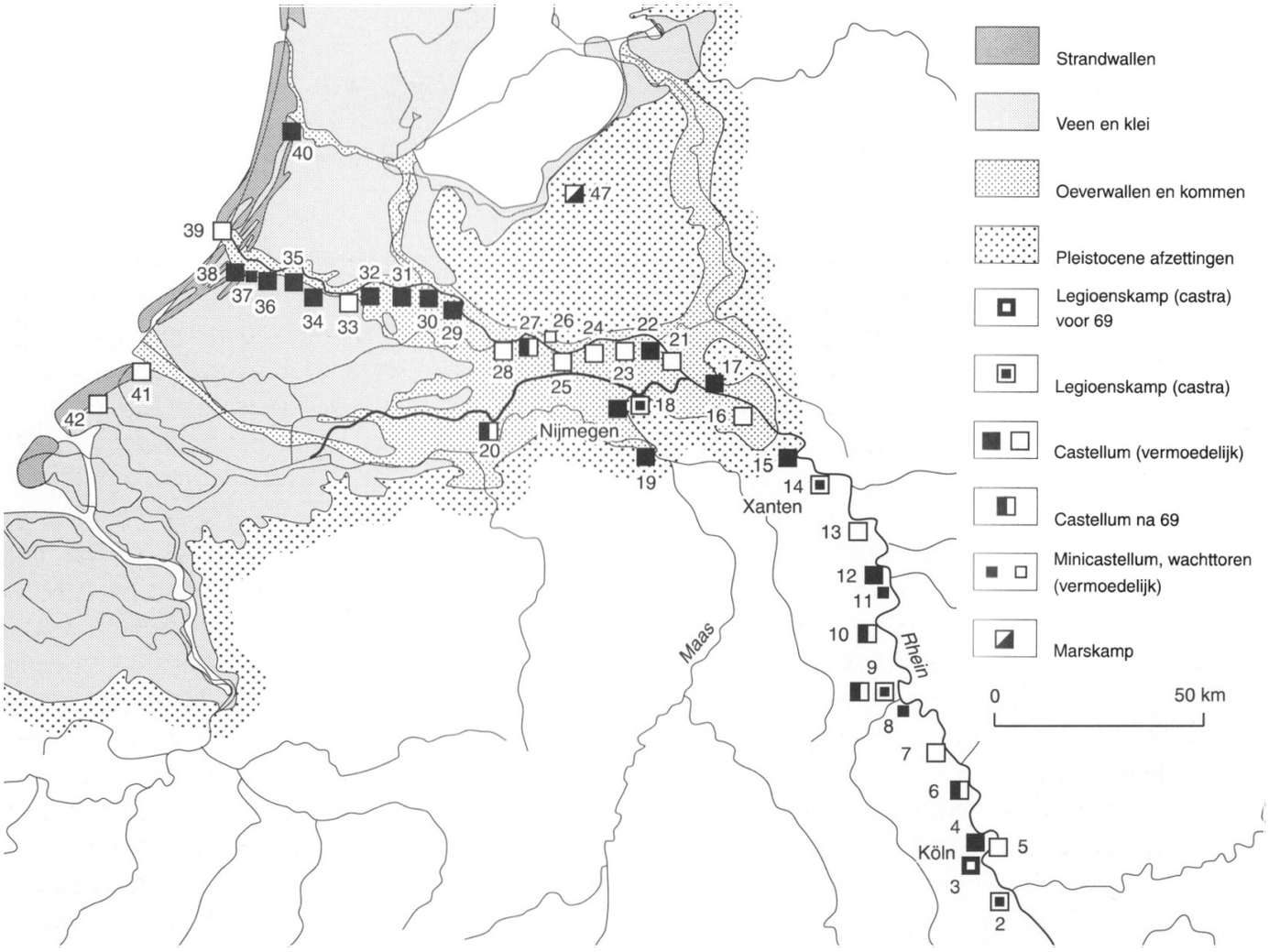

Afbeelding 3: Interpretatie van de *limes* volgens Bechert en Willems (1995). De open vierkantjes geven veronderstelde *castella* weer, de zwarte vierkantjes zekere *castella*.
Plaatsnamen: 2. Bonn (*Bonna*), 3. Keulen (*Apud Aram Ubiorum*), 4. Keulen-Alteburg, 5. Keulen-Deutz (*Divitia*), 6. Dormagen (*Durnomagus*), 7. Burungum (*?*), 8. Reckberg, 9. Neuss (*Novaesium*), 10. Krefeld-Gellep (*Gelduba*), 11. Werthausen, 12. Moers-Asberg (*Asciburgium*), 13. Calo (*?*), 14. Xanten-Birten (*Vetera*), 15. Altkalkar (*Burginatium*), 16. Rindern (*Arenatium*), 17. Herwen-de Byland (*Carvium*), 18. Nijmegen (*Batavodurum, Noviomagus*), 19. Cuijk (*Ceuclum*), 20. Rossum (*Grinnes*), 21. Loowaard, 22. Arnhem-Meinerswijk (*Castra Herculis*), 23. Driel, 24. Randwijk, 25. Kesteren (*Carvo*), 26. Amerongen, 27. Maurik (*Mannaricium*), 28. Rijswijk (*Levefanum*), 29. Vechten (*Fectio*), 30. Utrecht (*Traiectum*), 31. Vleuten-de Meern, 32. Woerden (*Laurum*), 33. Bodegraven, 34. Zwammerdam (*Nigrum Pullum*), 35. Alphen aan den Rijn (*Albaniana*), 36. Leiden-Roomburg (*Matilo*), 37. Valkenburg-Marktveld, 38. Valkenburg (*Praetorium Agrippinae*), 39. Katwijk-Brittenburg (*Lugdunum*), 40. Velsen (*Flevum*), 41. Oostvoorne (*Helinio?*), 42. Goedereede-Oude Wereld, 47. Ermelo (marskamp).

De vondst in 1979 van de archeologische resten van het Romeinse *castellum* te Arnhem Meinerswijk door Willems en de interpretatie hiervan als *Castra Herculis*,[5] heeft geleid tot een status quo in de identificatie van deze drie Romeinse plaatsnamen. Deze identificaties zijn sindsdien bij gebrek aan beter algemeen gehanteerd en zo in stand gebleven.

Niettemin bleven er problemen met de identificaties bestaan. Bogaers en Rüger voorzagen de identificaties van de genoemde plaatsen in 1974 nog van vraagtekens.[6] Voor *Levefano* en *Caruone* geldt dat de werkelijke afstanden ten opzichte van Vechten veel te klein zijn om overeen te kunnen komen met de in de bronnen vermelde reisafstanden.
Willems kwam tot zijn identificatie van *castellum* Meinerswijk met *Castra Herculis* door een verband te leggen tussen de vondsten en een vermelding bij de schrijver Ammianus Marcellinus, dat *Castra Herculis* in het jaar 359 samen met zes andere plaatsen weer in gebruik wordt genomen. Het belangrijkste argument van Willems is het aantreffen in de *castellum*-gracht van een als laat-Romeins gedateerde constructie, die hij als onderdeel van een laat-Romeinse bouwfase ziet. Hulst heeft echter de resten van het belangrijkste deel van dit *castellum* (de *principia* en een stuk van de *castellum*-muur) oppervlakkig opgegraven en geen laat-Romeinse bouwfase kunnen vaststellen.[8]
Het lijkt er dus op dat de gangbare identificaties voor de drie genoemde plaatsen vooral berust op het inpassen van plaatsnamen tussen Vechten en Nijmegen, zonder veel acht te slaan op de vermelde reisafstanden.
Het meest recente overzicht van de Nederlands-Duitse *limes* is van Bechert en Willems (afb. 3). Opvallend is dat in het Gelderse deel diverse vermoedelijke *castellum*-locaties worden aangegeven, waarvoor in de Romeinse bronnen geen plaatsnamen beschikbaar zijn. Er kunnen dan ook vraagte-

kens worden geplaatst bij deze vele potentiële *castellum*-locaties. De meeste zijn gebaseerd op Romeinse baggervondsten, maar die worden op allerlei plaatsen langs de Rijn gedaan. Er groeit een behoefte aan goede criteria, op grond waarvan daarbij aan een *castellum* moet worden gedacht.

Nieuwe methodiek

Bij de identificatie van de Romeinse plaatsnamen kunnen de afstanden in *leugae* op de Peutingerkaart en in het *Itinerarium* worden benut, door ze met de werkelijke afstanden tussen de vindplaatsen te vergelijken. Het probleem is dat er fouten in zitten, de bronnen al flink zijn uitgekauwd en er soms fantastische interpretaties waren. Serieuze wetenschappers schrikken er voor terug om iets met deze afstanden te doen. Dat is jammer, want het is wel degelijk mogelijk de beschikbare kwantitatieve gegevens te benutten, mits men zich bewust is van de beperkingen.
Het is aannemelijk dat zowel de *Tabula Peutingeriana* (TP, Peutingerkaart) als het *Itinerarium Antonini* (IA) teruggaan op een gezamenlijke bron. Wartena heeft in zijn proefschrift de bronnen uitgebreid geanalyseerd. Het was Marcus Vipsanius Agrippa die kort voor het begin van de jaartelling in opdracht van keizer Augustus een kaart van het Romeinse Rijk vervaardigde. Dit blijkt ook uit het feit dat er typisch eerste-eeuwse fenomenen op de Peutingerkaart voorkomen. Anderzijds zijn er tenminste tot halverwege de vierde eeuw nog wijzigingen in de kaart aangebracht.[8] De bewaard gebleven Peutingerkaart is een middeleeuwse kopie van een laat-Romeinse versie.

Er is nu een nieuwe systematische methodiek ontworpen om de in de bronnen vermelde reisafstanden te kunnen benutten bij de identificatie van de plaatsen. Het gaat dus bij elk deeltraject om de vergelijking tussen twee afstanden::
p. de afstand (hemelsbreed) tussen de twee vindplaatsen in kilometers;
q. de in de klassieke bron aangegeven reisafstand in *leugae*.
De verhouding p / q (in kilometers/*leugae*) duiden we aan met 'ratio'. Bij een kaarsrechte reisweg moet de ratio 2,22 zijn (1 leuga = 2,22 kilometer). De belangrijkste oorzaak van verschil tussen de berekende ratio en de theoretische waarde van 2,22 is de factor landschap.
Bekend zijn de kaarsrechte Romeinse wegen, zoals bijvoorbeeld in Frankrijk. Daar liet het glooiende landschap een lineaire aanleg toe en waren deze wegen goed begaanbaar. In het rivierengebied is de situatie heel anders en volgt de weg zo veel mogelijk de oeverwallen langs de meanderende Rijn.[9] Willems heeft aangetoond dat de bewoning in de Betuwe zich hoofdzakelijk tot de oeverwallen beperkte en het is aannemelijk dat daar ook de verbindingswegen overheen liepen, omdat de kommen een groot deel van het jaar onbegaanbaar waren. Ook voor het Kromme Rijn gebied is de samenhang tussen landschap en bewoning onderzocht.[10]

Om de in de bronnen vermelde reisafstanden zo goed mogelijk te kunnen evalueren en interpreteren, is het van belang de verschillende factoren die op de ratio van invloed zijn, te kennen. We onderscheiden vier verschillende factoren die van invloed zijn:
1. Meetafwijkingen bij het (indertijd) meten van het traject

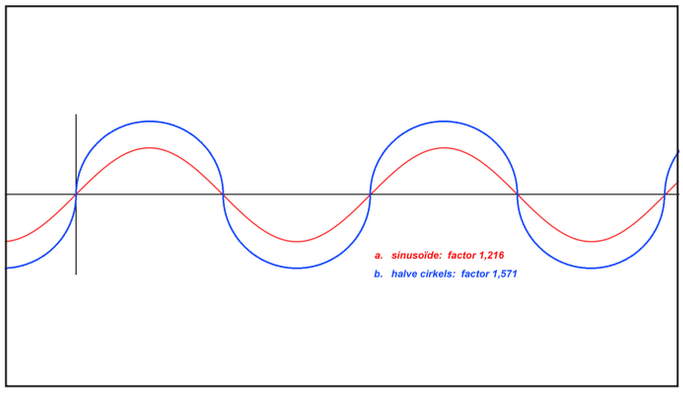

Afbeelding 4: Twee meetkundige figuren die een reisroute weergeven die afwijkt van de route in rechte lijn. Bij de sinusoïde is de lengte van de route 1,216 x de rechte lijn en de bijbehorende ratio is 2,22 / 1,216 = 1,83. Bij de "golf" bestaande uit halve cirkels is de lengte van de route 1,571 x de rechte lijn en de bijbehorende ratio is 2,22 / 1,571 = 1,41.

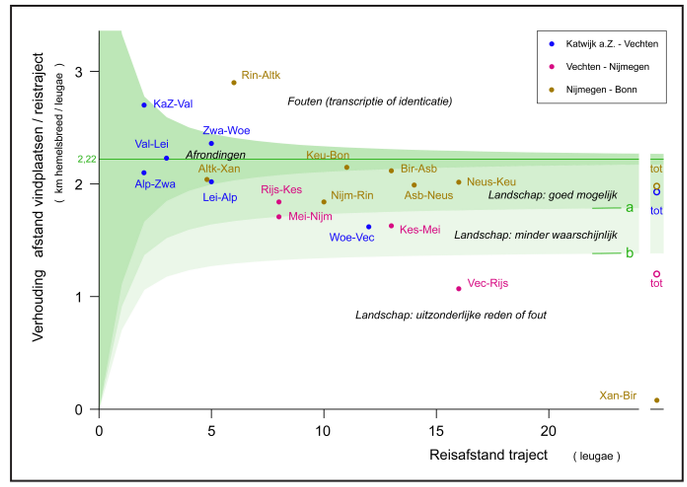

Afbeelding 5: Grafische weergave van de mogelijke afwijkingen van ratio's ten opzichte van de ideale ratio (van 2,22 kilometer/*leuga*). Ratio's die in de groene zones liggen zijn goed mogelijk, als men deze landschappelijk kan duiden. Weergegeven zijn de berekende ratio's van alle deeltrajecten van de *Tabula Peutingeriana* tussen *Lugduno* (Katwijk aan Zee) en *Bonna* (Bonn), uitgaande van de gangbare identificaties van de Romeinse plaatsnamen.
Betekenis afkortingen: KaZ = Katwijk aan Zee (*Lugduno*), Val = Valkenburg (*Pretorium Agrippinae*), Lei = Leiden Roomburg (*Matilone*), Alp = Alphen aan den Rijn (*Albanianis*), Zw = Zwammerdam (*Nigropullo*), Woe = Woerden (*Lauri*), Vec = Vechten (*Fletione*), Rijs = Rijswijk Gld (*Levefano*), Kes = Kesteren (*Caruone*), Mei = Arnhem Meinerswijk (*Castra Herculis*), Nijm = Nijmegen (*Nouiomagi*), Rin = Rindern (*Arenatio*), Altk = Altkalkar (*Burginatio*), Xan = Xanten (*Colo. Traiana*), Bir = Birten Fürstenberg (*Veteribus*), Asb = Moers Asberg (*Asciburgio*), Neus = Neuss (*Novaesio*), Keu = Keulen (*Agrippina*), Bon = Bonn (*Bonna*).

De reisafstanden kunnen indertijd zijn bepaald door het al lopend tellen van de gemaakte passen, maar er kan ook gebruik zijn gemaakt van de hodometer, een wagen met wielen waarvan de omtrek bekend was, waarbij het aantal omwentelingen werd vastgelegd.[11] Er zullen afwijkingen zijn opgetreden, die bij het tellen van passen waarschijnlijk groter waren dan bij het gebruik van de hodometer.
2. Afrondingen op hele *leugae*
De Romeinse bronnen geven de afstanden weer in gehele eenheden (*leugae* of Romeinse mijlen). Dat betekent dus dat de gemeten afstand naar boven of beneden zijn afgerond. Hoe kleiner het betreffende traject, des te groter kan de relatieve invloed van de afronding zijn.
3. Landschap: route is niet de rechte lijn
Als een weg niet de rechte lijn volgt tussen twee plaatsen, komen we tot een ratio die kleiner is dan de factor 2,22, omdat de afstand hemelsbreed korter is dan de reisroute. Hoe kleiner de ratio van een traject, des te groter is de omweg van de reisroute. Ratio's die tot 20% kleiner zijn dan de factor 2,22 komen vaak voor, maar nog lagere ratio's komen minder vaak voor. Heel lage ratio's zijn onwaarschijnlijk, tenzij er een specifieke landschappelijke reden is, bijvoorbeeld als men per se een grote omweg moet maken om een rivier of gebergte te kunnen oversteken.
Het is niet eenvoudig de waarschijnlijkheid van het voorkomen van verschillende ratio's in grootteklassen in te delen. Elke grens die wordt onderscheiden, is een willekeurige. Daarom is ervoor gekozen om als grenzen tussen grootteklassen twee meetkundige figuren te gebruiken, namelijk de sinusoïde (criterium a) en een reeks van aan elkaar gekoppelde halve cirkels (criterium b). Deze kunnen model staan voor een meanderende rivier en zijn weergegeven in (afb. 4).
4. Fouten
Ook fouten kunnen leiden tot afwijkingen in de ratio's, zowel naar de hoge als naar de lage kant, dus groter of kleiner dan de theoretische factor 2,22. Ratio's kunnen nooit groter zijn dan de factor 2,22 (afgezien van de afronding). Als dat tóch zo is, dan is er zeker sprake van een fout, waarbij we twee oorzaken kunnen onderscheiden:
a. Kopieerfouten in de reisafstanden;
b. Foutieve identificatie van minstens één van de twee plaatsen die het betreffende traject begrenzen.

Resultaten

De invloed van de verschillende factoren is in afbeelding 5 in grafische vorm weergegeven. De meest groene zone is die waarin afrondingen van belang zijn. Hoe kleiner de afstand van een deeltraject, des te groter is de invloed van afronding. De witte zone daarboven is die van fouten. Berekende ratio's die in deze zone terechtkomen, moeten het gevolg van een fout zijn.
Onder de afrondingszone ligt het gebied waar de reisroute door landschappelijke oorzaken langer is dan de rechte lijn tussen de eindpunten. Deze zone is onderverdeeld in drie gebieden aan de hand van de twee reeds genoemde grenscriteria: een sinusoïde (a) en een golf van halve cirkels (b). Hoe kleiner de berekende ratio uitvalt, des te onwaarschijnlijker is deze uitkomst, waarbij we er rekening mee moeten houden dat er ook een fout aan ten grondslag kan liggen. De witte zone onderaan omvat dus de erg onwaarschijnlijke ratio's.

Manco's in de bestaande identificaties

Op bovenstaande wijze zijn voor alle deeltrajecten van de Peutingerkaart tussen Katwijk en Bonn de ratio's berekend (afb. 5).[12] Hierbij blijkt dat er drie deelafstanden problematisch zijn: Rindern – Altkalkar, Vechten – Rijswijk en Colonia Traiana – Veteribus. Om meer zicht te kunnen krijgen op mogelijke fouten, is een vergelijking met de afstanden in het Itinerarium van belang (afb. 6). Het *Itinerarium* vermeldt minder plaatsen dan de Peutingerkaart, maar er zijn plaatsen die in beide bronnen voorkomen. In de afbeelding zijn deze door middel van rode lijnen met elkaar verbonden. Bij de plaats *Caruone/Carvone* wordt een verschil zichtbaar. In één van de twee bronnen moet dus tussen *Traiectum/Fletione* en *Caruone/Carvone* een fout zitten. In theorie kan het om verschillende routes gaan, maar omdat het landschap hiervoor weinig mogelijkheden biedt, is dit niet erg waarschijnlijk.

Uit afbeelding 6 blijkt dat *Levefano* ten oosten van *Mannaricio* (Maurik) moet liggen. Maar Rijswijk ligt ten westen van Maurik en dus is identificatie van *Levefano* met Rijswijk (Wijk bij Duurstede) om deze simpele reden niet mogelijk. Op soortgelijke wijze blijkt ook de identificatie van *Caruone* met Kesteren niet houdbaar. Kesteren ligt circa 11 km oostelijk van Maurik. Maar volgens de Peutingerkaart ligt *Caruone* 8 *leugae* (ca. 18 km) oostelijk van *Levefano* en volgens het *Itinerarium* ligt Carvone 22 leugae (ca. 48 km) oostelijk van Maurik.

Ook de identificatie van het *castellum* Meinerswijk met *Castra Herculis* staat op losse schroeven. Ammianus Marcellinus schrijft dat Julianus in 359 zeven eerder verlaten plaatsen (*civitates*) weer door het Romeinse leger liet bezetten. Ze werden versterkt en er verrezen nieuwe graanschuren in plaats van de verbrande, die tot de nok toe werden gevuld. Als eerste en meest noordwestelijke van de zeven plaatsen die Julianus weer liet bezetten, noemt hij *Castra Herculis*. Verder naar het zuidoosten gaat het om *Quadriburgium* (Qualburg bij Kleef), *Tricensima* (Xanten), *Novesium* (Neuss), *Bonna* (Bonn), *Antunnacum* (Andernach) en *Vingo* (Bingen).[13]

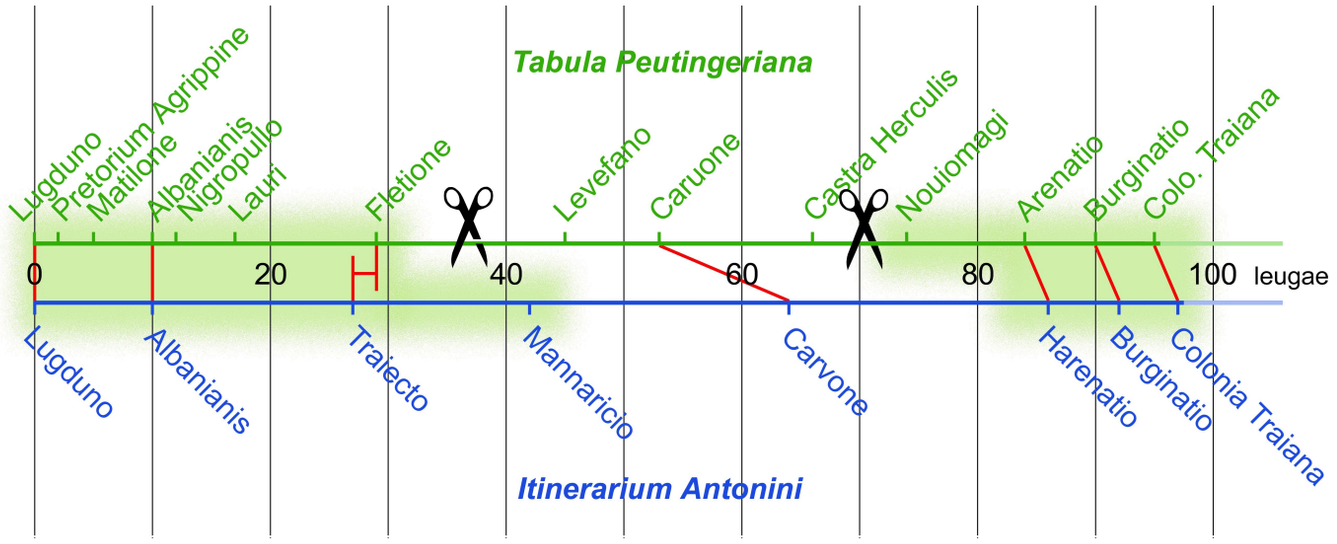

Afbeelding 6: Trajectschema van Katwijk aan Zee (*Lugduno*) tot Xanten (*Colonia Traiana*) van de Peutingerkaart en het *Itinerarium*, onder elkaar uitgezet met de vermelde *stationes*. De identificaties van de met een lichtgroene achtergrond aangegeven deeltrajecten kunnen als weinig omstreden worden aangemerkt. De schaartjes markeren de plekken waar mogelijk sprake is van fouten.

Willems baseerde zijn identificatie van *Castra Herculis* op in de gracht van het derde-eeuwse *castellum* aangetroffen bouwmateriaal, dat kenmerken van een constructie heeft, die hij als laat-Romeins dateert. Hulst beschrijft het echter als puin in een gracht en spreekt in zijn opgravingsverslag in het geheel niet over *Castra Herculis*. Bij dit archeologisch onderzoek in 1991-1992 zijn nauwelijks scherven uit de laat-Romeinse tijd aangetroffen. De resten van het aardewerk uit de vierde eeuw bedroegen slechts 2% van alle aardewerkfragmenten.[14] Van een militaire bezetting uit die tijd zijn helemaal geen sporen teruggevonden.

Nieuwe identificatie van Arenatio

Zoals aangegeven, is er bij het traject Rindern-Altkalkar sprake van een fout. De reisafstand *Arenatio-Burginatio* is te klein om tussen Rindern en Altkalkar te passen. De identificatie van *Arenatio* als Rindern lijkt de foutieve van de twee te zijn. De Romeinse bouwresten in Rindern hebben geen militair karakter. In principe hoeft dat niet, omdat het om *stationes* gaat, halteplaatsen die geen *castellum* hoeven te zijn.
Als identificatie voor *Arenatio* komt eerder Qualburg in aanmerking, waar in elk geval een laat-Romeinse versterking is aangetoond (*Quadriburgium*). Het kan ook zijn dat er eerder een voorganger wat meer naar het westen lag, een plek die in de Romeinse tijd al door een meander van de Rijn is opgeruimd. Deze nieuwe identificatie leidt tot een andere ratio voor het traject *Nouiomagi-Arenatio*, maar deze blijft passend.

Nieuwe identificaties van *Levefano* en *Caruone*

Hierboven is al genoemd dat er een fout moet zitten in het traject tussen *Traiecto/Fletione* en *Caruone/Carvone*. De fout kan in de Peutingerkaart of in het *Itinerarium* zitten. Daarbinnen zijn er dan verschillende mogelijkheden in welk trajectdeel de fout zit. Alle mogelijkheden zijn systematisch verkend, maar het zou te ver voeren dit hier uitgebreid te beschrijven.
Conclusie is uiteindelijk dat er een fout zit in de Peutingerkaart in het trajectdeel tussen *Fletione* en *Levefano* en dat de afstand tussen deze twee plaatsen met 11 *leugae* moet worden vergroot. Dit is weergegeven met het schaartje in afbeelding 6. Het resulteert erin dat *Levefano* wordt geïdentificeerd met het *castellum* Arnhem Meinerswijk en dat *Caruone* wordt geïdentificeerd met Herwen. Dit laatste impliceert tevens dat *Caruone* en *Carvio ad molem*, die tot nu toe als twee verschillende *castella* werden gezien (Kesteren en Herwen), op hetzelfde *castellum* betrekking hebben.
Dit laatste roept de vraag op of de namen *Caruone* (Peutingerkaart), *Carvone* (*Itinerarium*) en *Carvio* (van de opgebaggerde grafsteen) op taalkundige gronden wel op één en dezelfde plaats kunnen slaan. Dit hoeft geen probleem te zijn. Uitgangen in het Latijn zijn steeds erg flexibel gebruikt. Ter vergelijking: De Duitse plaats Bingen komt op de Peutingerkaart voor als *Bingium*. In het *Itinerarium* zijn er verschillende reisroutes die via deze plaats gaan. In route 137 is de naam gespeld als *Bingio*, In route 205 als *Vinco* en in route 207 als *Vingio*. Bij Ammianus Marcellinus wordt de naam als *Vingo* gespeld. De verschillen *Caruone – Carvone – Carvio* zijn niet groter, wat betekent dat het ook hier om dezelfde plaats kan gaan.

Nieuwe identificatie van *Castra Herculis*

Om voor de plaatsen *(H)arenatio, Burginatio* en

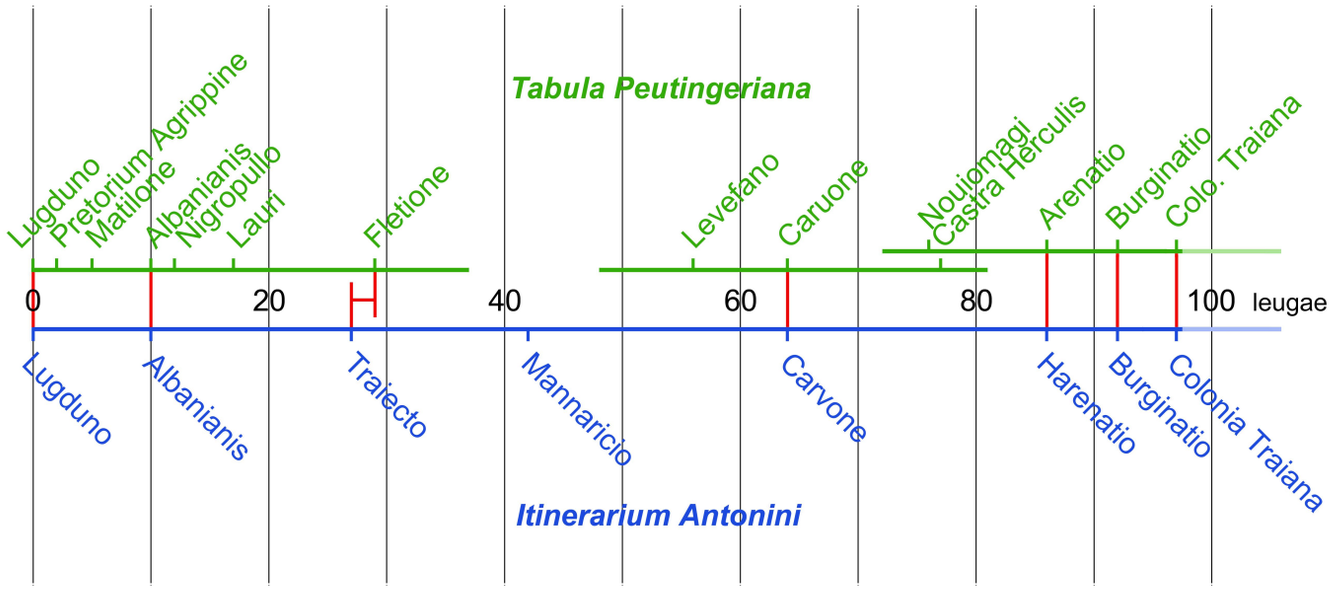

Afbeelding 7: Trajectschema van Katwijk aan Zee (*Lugduno*) tot Xanten (*Colonia Traiana*) na correctie van de veronderstelde fouten in de TP.

Colonia Traiana het verschil in afstand tot *Lugduno* in de Peutingerkaart en het *Itinerarium* op te lossen, is een tweede ingreep nodig. Ook hiervoor zijn verschillende opties onderzocht. Het resultaat is dat in de Peutingerkaart een deelafstand met 9 *leugae* wordt verkleind en er een knip wordt gemaakt tussen *Castra Herculis* en *Nouiomagi*. Hierdoor schuift *Castra Herculis* één *leuga* voorbij *Nouiomagi* (afb. 7). Dit lijkt een onzinnige gedachte, maar dit zal het toch niet blijken te zijn. Eén *leuga* ten oosten van *Ulpia Noviomagus* (Nijmegen Waterkwartier) liggen immers het Valkhof en de Hunerberg.

Op het Valkhof heeft archeologisch onderzoek een versterking uit de laat-Romeinse tijd aan het daglicht gebracht.[15] Deze kan heel goed de meest noordwestelijke versterking *Castra Herculis* zijn, die Ammianus Marcellinus in 359 beschrijft. Vraag is of plaatsing van het Valkhof in de rij van zeven plaatsen die opnieuw worden versterkt door Julianus, ook door overeenkomsten in archeologische fenomenen kan worden bevestigd. Probleem daarbij is dat van slechts een deel van deze plaatsen een archeologisch beeld bestaat van de situatie omstreeks het midden van de vierde eeuw.

Afbeelding 8: Gedeelte van een *terra sigillata*-kom, omstreeks 1940 opgebaggerd uit de Bijland. Foto Liemers Museum, Zevenaar.

Van het Valkhof weten we dat de ommuurde versterking een oppervlak in de orde van grootte van 6 hectare moet hebben gehad, wat groter is dan een gewoon *castellum* uit de midden-Romeinse tijd. Samen met de laat-Romeinse burgerlijke nederzetting aan de Waalkade was dit geheel omgeven door een extra omgrachting.
In Xanten is in de vierde eeuw *Veteris* niet meer als legerkamp in gebruik, maar is *Tricensimae* een ommuurde militaire versterking binnen de oude stad *Colonia Traiana*. Van Bonn weten we dat een deel van het midden-Romeinse legioenskamp laat-Romeinse militaire resten bevat en een ander deel resten van laat-Romeinse burgerlijke bewoning. Van de overige plaatsen is archeologisch minder bekend. Voor zo ver dit een beeld oplevert, lijkt het erop dat de militaire en burgerlijke bewoning niet meer geschieden voorkomen, zoals in de tijd van de *Pax Romana*, maar bij elkaar zijn gelegen, binnen één omvattend grachtsysteem. Het Valkhof komt hierin dus – voor zover bekend – overeen met andere plaatsen uit de reeks.

Een met deze nieuwe identificatie samenhangend probleem is de afstand van 8 *leugae* op de Peutingerkaart tussen *Nouiomagi* en *Castra Herculis*. Dit komt niet overeen met de werkelijke afstand Nijmegen Waterkwartier (*Ulpia Noviomagus*) – Nijmegen Valkhof / Hunerberg, die 1,5 à 2 kilometer bedraagt. Dit kan dus alleen als de 8 *leugae* van de Peutingerkaart een fout vormen.

Welnu, bij Xanten doet zich een soortgelijke situatie voor. Vlak bij *Colonia Traiana* lag de legioensvesting *Veteribus*. Op de Peutingerkaart is de afstand tussen

deze twee als 40 leugae aangegeven. Het *Itinerarium* geeft *milia passuum*, wat goed met de archeologische werkelijkheid overeenkomt. Het probleem is hier ontstaan doordat voor 1 mijl één van de drie volgende speciale tekens werd gebruikt.

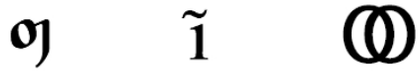

Het laatste teken duidt ook op een samenhang (*connexum*) tussen de plaatsen.[16] Het is aannemelijk dat bij het kopiëren van de voorloper(s) van de Peutingerkaart dit teken niet altijd is begrepen en men overnam wat men er in dacht te zien.
Ook de afstand Waterkwartier-Hunerberg is ongeveer 1 *leuga*. Hier kan een soortgelijke vergissing zijn begaan bij het kopiëren van de Peutingerkaart, zij het dat het tot een andere uitkomst heeft geleid dan bij Xanten.

Conclusies

Deze systematische studie heeft tot een nieuwe identificatie van de Gelderse *limes* geleid, waarbij de volgende verschuivingen zijn opgetreden:
- *Levefano* wordt Arnhem Meinerswijk (*castellum*) i.p.v. Rijswijk (vindplaats);
- *Caruone* wordt Herwen (*castellum*-resten, identiek aan *Carvio*) i.p.v. Kesteren (vindplaats);
- *Castra Herculis* wordt Nijmegen Valkhof (laat-Romeinse versterking) i.p.v. Arnhem Meinerswijk (*castellum*).

Hoewel ook in de nieuwe identificatie niet alle afstanden tussen de vindplaatsen even goed passen op de overgeleverde reisafstanden, zijn hiermee in elk geval de verschillen tussen Peutingerkaart en *Itinerarium* overbrugd. Een ander pluspunt is dat (behalve *Mannaricio*) alle Romeinse plaatsnamen langs de Gelderse *limes* nu gekoppeld zijn aan vindplaatsen met concrete bouwresten van *castella*. In deze identificatie is de gelijkstelling van *Caruone* en *Carvio* bijzonder, maar nog opvallender is de plek die *Castra Herculis* krijgt. De bijzondere naam van deze versterking kan niet onbesproken blijven. Een aantrekkelijke gedachte is dat de naam *Castra Herculis* oorspronkelijk hoorde bij de legioensvesting op de Hunerberg. De Peutingerkaart zou goed de situatie in de midden-Romeinse tijd kunnen weergeven. In de laat-Romeinse tijd zou dan binnen het militair territorium een nieuwe versterking op het Valkhof zijn aangelegd.

Potentiële *castella*

De vraag is in hoeverre tussen de nu geïdentificeerde plaatsen nog *castella* (al dan niet verspoeld) zijn te verwachten. De enige archeologisch bekende *castella* die niet op de Peutingerkaart of in het *Itinerarium* voorkomen, zijn het *castellum* in de Meern, het pas kort geleden gevonden *castellum* te Steincheshof (Duitsland) en het *castellum* te Wesel

Afbeelding 9: Nieuwe identificatie van de Romeinse plaatsnamen in Gelderland. De getallen geven de afstanden in *leugae* (Gallische mijlen) weer.

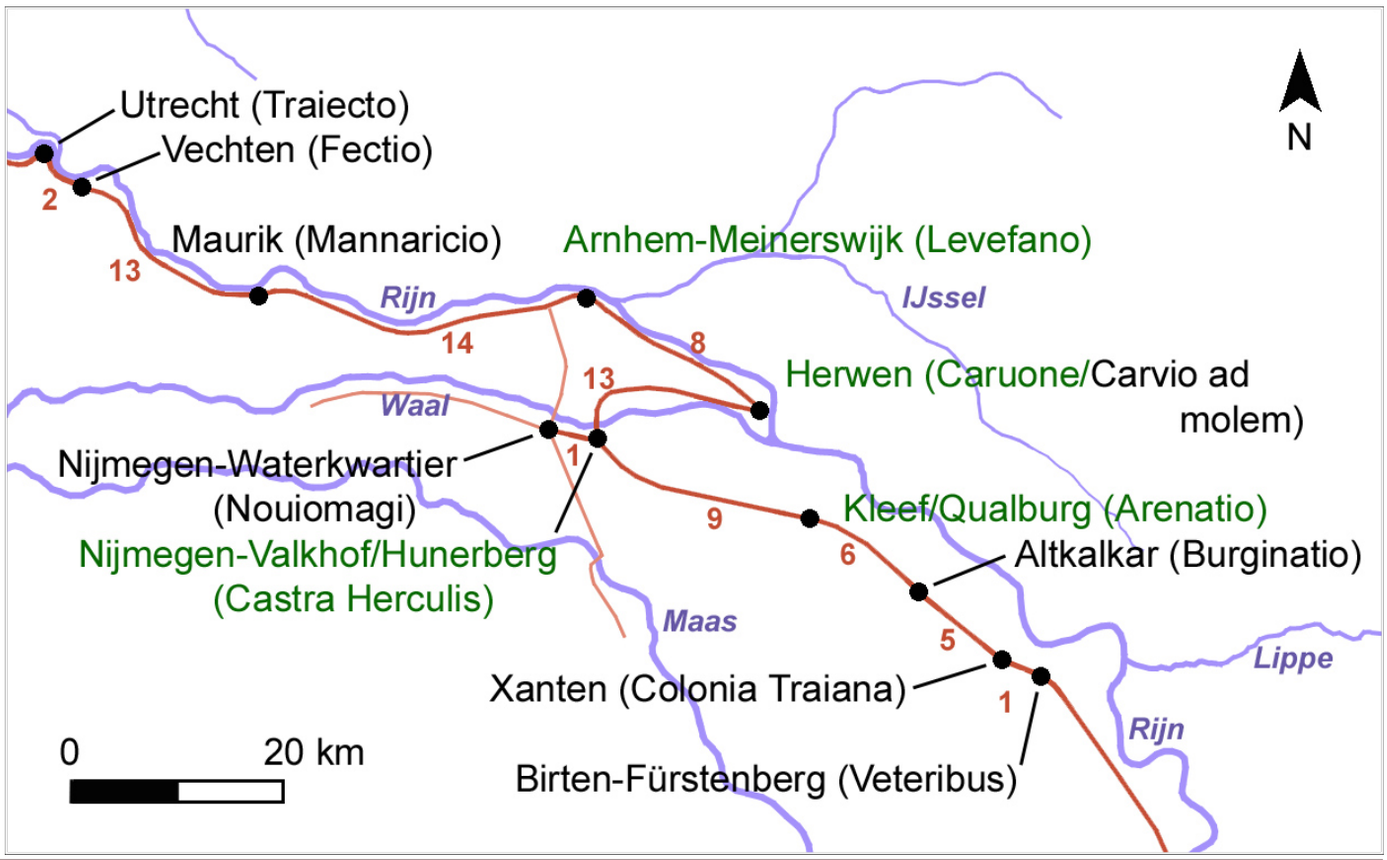

Büderich (Duitsland). Bij deze laatste twee is er sprake van een andere situatie, waarbij de Romeinse hoofdroute op enige afstand van de Rijn lag, op de voet van het pleistocene landschap. Het is dan logisch dat deze route sommige *castella*, die aan de rivier lagen, niet aandeed, maar dat die via een zijweg konden worden bereikt. Omdat er in Zuid-Holland en Utrecht maar één *castellum* is gevonden waarvoor geen Romeinse beschikbaar is, is het niet goed denkbaar dat dit in Gelderland bij Loowaard, Huissen, Driel, Randwijk en nu ook Kesteren en Rijswijk wèl het geval zou zijn.
Als we nog ergens van een extra (verspoeld) *castellum* zouden willen uitgaan, hoewel niet noodzakelijk, kan het tussen Maurik en Arnhem Meinerswijk zijn, waar wellicht ruimte voor één tussenliggend *castellum* is. Een mogelijke locatie waar een *castellum* kan hebben gelegen, is Randwijk.[17]

Voor een nadere inschatting is een studie nodig naar de landschappelijke situatie die bij locatiekeuzes voor *castella* van belang is geweest. Het lijkt er op dat zijrivieren in veel gevallen een meer bepalende factor zijn geweest dan mogelijke landwegen. De ligging van *castella* bij zijrivieren kan te maken hebben met de wijze van verdediging langs de *limes*, die we als een beveiligde transportinfrastructuur kunnen zien.[18] Raids konden in zijrivieren worden voorbereid en met behulp van boten kon men snel

Afbeelding 10: Overzicht van de Nedergermaanse *limes* op basis van de nieuwe identificatie van de plaatsnamen van de *Tabula Peutingeriana* en *Itinerarium Antoniniana*. (Kaartachtergrond: Colenbrander 2005, pag. 28)

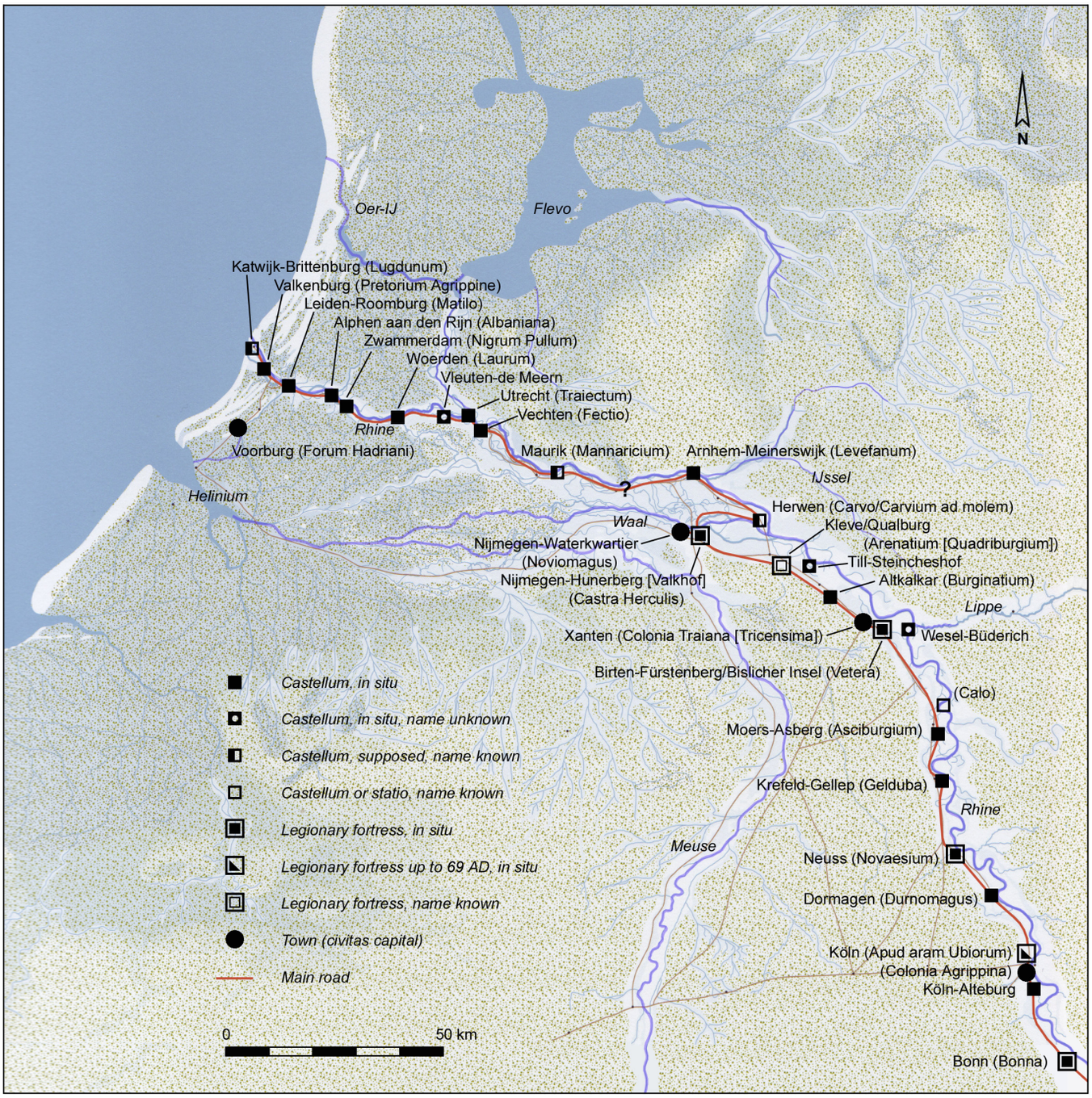

op de Rijn opduiken. Mogelijk dat dit aspect belangrijk is geweest voor de plaatsing van de *castella*. Vanaf Arnhem Meinerswijk zijn er langs het Veluwemassief geen van buiten komende zijrivieren. Pas veel verder naar het westen is er weer een zijrivier, namelijk de Vecht.

Met de nieuwe identificatie van de Romeinse plaatsnamen komen we tot een nieuw overzicht van *castella* langs de Nederlands-Duitse *limes* (afb. 10). Net buiten Nederland liggen er langs de rivier enkele *castella*, die niet in de bronnen voorkomen. Misschien moeten we hier onderscheid maken tussen een *limes*-weg, die de forten langs de rivier verbond en een op de rand van het pleistoceen gelegen verkeersweg, die in de klassieke bronnen is opgenomen. Het traject *Castra Herculis-Caruone*, zou dan een verbinding van deze verkeersweg met de *limes*-weg kunnen zijn.
Ook zou dit kunnen betekenen dat het traditionele concept van de *limes*-weg als een doorgaande grensweg door de achtereenvolgende *castella*, niet overal zo werd uitgevoerd. Net buiten Nederland lag de hoofdroute een stukje van de grens af en zullen er zijwegen zijn geweest via welke men de aan de rivier liggende *castella* kon bereiken.

Dwaalspoor opgelost

Door middel van een systematische benadering is een nieuwe en verrassende identificatie van de Gelderse *limes*-plaatsen tot stand gekomen.[19] Pas in 1979 is in Gelderland een in *situ-castellum* langs de Rijn gevonden. Vóór 1979 waren de baggervondsten de eerste mogelijke aanknopingspunten voor *castella*, maar het koppelen van de Romeinse namen aan huidige plaatsen was een soort blindemannetje spelen. Aan de baggervondsten werd toen een groot belang gehecht, omdat men het idee had dat er uiteindelijk ergens een eerste *castellum* tevoorschijn moest komen. Geleidelijk zijn sommige van deze locaties een eigen leven gaan leiden. Het lijkt erop dat het onderzoek naar de Gelderse *limes* daardoor op een dwaalspoor was beland.
Omdat nog niet alle details helder zijn, kan deze nieuwe identificatie vooralsnog geen andere status hebben dan die van hypothese, maar wel een die een veel grotere waarschijnlijkheid heeft dat de oude identificatie. Hopelijk is met deze studie een belangrijke aanzet tot ontwarring van de Gelderse *limes*-knoop gegeven.

J.G.M. Verhagen [20]

Noten
1. Bechert en Willems (1995), 8.
2. In dit artikel worden de Romeinse plaatsnamen vermeld in de verbogen vorm, zoals ze in de klassieke bronnen zijn aangegeven.
3. Vollgraff (1938); idem (1939).
4. Byvanck (1922).
5. Willems (1980).
6. Bogaers en Rüger (1974).
7. Hulst (2001).
8. Wartena (1927); Nicolet (1990).
9. Voor de landschappelijke ondergrond zie Berendsen en Stouthamer (2001).
10. Willems (1981-1984); Vos (2009)
11. Wikander (2008).
12. Voor de Romeinse plaatsnamen en afstanden is dankbaar gebruik gemaakt van Bruijnesteijn van Coppenraet (2006). Hierin zijn de gegevens uit de klassieke bronnen zo objectief mogelijk weergegeven en van nuttig commentaar voorzien.
13. Ammianus Marcellinus, Res gestae, XVIII 2.4.
14. Hulst (2001).
15. Willems et al. (2005).
16. Stolte (1938), 704.
17. Heunks (2004).
18. Whittaker (1994).
19. De uitgebreidere wetenschappelijke publicatie over dit onderzoek zal in de Engelse taal verschijnen, waarschijnlijk in het Archäologisches Korrespondenzblatt.
20. De auteur is buitenpromovendus aan de Vrije Universiteit Amsterdam, afdelingen Bio- en geoarcheologie en Oudheid. Voor de wetenschappelijke publicatie over dit onderwerp zie Verhagen 2014. Gelieve bij citeren naar deze wetenschappelijke publicatie te verwijzen.

Literatuur

Bechert, T. en Willems, W.J.H., 1995: De Romeinse rijksgrens tussen Moezel en Noordzeekust, Nijmegen.
Berendsen, H.J.A. en E. Stouthamer, 2001: Paleogeographic development of the Rhine-Meuse delta, the Netherlands, Assen.
Bogaers, J.E. en Rüger, C.B., 1974: Der Niedergermanische limes. Materialen zu seiner Geschichte, Köln.
Bruijnesteijn van Coppenraet, W., 2006: De Romeinse reisgidsen - Itineraria Romana, Arnhem (CD-ROM).
Byvanck, A.W., 1922: Romeinsche Oudheden. Oudheidkundig Jaarboek 1922.
Heunks, E., 2004: Belvoir. Meerjarig Investeringsprogramma Cultuurhistorie, provincie Gelderland; Het Limesproject, Romeinen en Bataven in Gelderland. Deelproject: een inventariserend archeologisch onderzoek naar het mogelijke castellum te Randwijk. RAAP-rapport 966, Amsterdam.
Hulst, R.S., 2001: The castellum at Arnhem-Meinerswijk: the remains of period 5. In: Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek 44, 397-434, Amersfoort.
Nicolet, C., 1990: Space, geography, and politics in the Early Roman Empire, Michigan.
Stolte, B.H., 1938: De Romeinsche wegen in het Land der Bataven en de Tabula Peutingeriana. Tijdschrift van het Koninklijk Aardrijkskundig Genootschap, tweede serie, 55, 700-716.
Verhagen, J.G.M., 2014: Using distances to identify Roman places in itineraria - a case study on the lower Rhine limes. Archäologisches Korrespondenzblatt, 44, 543-562.
Vollgraff, C.W., 1938: De dijk van Drusus. Mededeelingen der koninklijke Nederlandsche akademie van wetenschappen afd. letterkunde, Nieuwe Reeks, 1, 555-577.
Vollgraff, C.W., 1939: De moles van Drusus. Mededeelingen der koninklijke Nederlandsche akademie van wetenschappen afd. letterkunde, Nieuwe Reeks, 2, 141-143.
Vos, W.K., 2009: Bataafs platteland, het Romeinse nederzettingslanschap in het Nederlandse Kromme Rijn gebied. Nederlandse Archeologische Rapporten 35, Amersfoort.
Wartena, J.R., 1927: Inleiding op de uitgave der Tabula Peutingeriana (proefschrift), Amsterdam.
Whittaker, C.R., 1994: Frontiers of the Roman Empire. A social and economical study, Baltimore.
Wikander, O., 2008: Gadgets and scientific instruments. In: J.P. Oleson (ed.), The Oxford handbook of engineering and technology in the classical world, 785-799, Oxford.
Willems, W.J.H., 1980: Arnhem-Meinerswijk: een nieuw castellum aan de Rijn. Westerheem 29, 334-348.
Willems, W.J.H., 1981-1984: Romans and Batavians, a regional study in the Dutch eastern river area. Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek 31, 7-217; idem 34, 39-331 (dissertatie UvA 1986).
Willems, W.J.H., Enckevort, H. van, Haalebos, J.K. & J. Thijssen (red., 2005), Nijmegen. Geschiedenis van de oudste stad van Nederland (deel 1. Prehistorie en oudheid), Wormer.

Activiteiten

Op 19 maart is de jaarlijkse ledenvergadering gehouden voor de eerste en direct ook de laatste keer in de Bibliotheek. De opkomst viel in vergelijking tot voorgaande jaren wat tegen. Op de agenda waren geen bijzondere punten opgenomen.
Tijdens de vergadering zijn er twee nieuwe bestuursleden voorgedragen en gekozen te weten de heer Eppo Scheeres en Maurits Hagenaar. Beide heren zijn al geruime tijd als werkgroeplid actief binnen de HKDGL. Eppo gaat de taak als penningmeester op zich nemen en Maurits is als lid toegevoegd aan het bestuur.

Na de pauze hield de heer Jan Verhagen een zeer interessante lezing over de Gelderse Limes. Op grond van eigen onderzoek heeft hij de Gelderse Romeinse nederzettingen een duidelijkere plaats op de huidige kaart kunnen geven. In dit nummer het artikel over de Gerlderse Limes.

Bestuur

De grote vakantie komt al weer dichtbij. In deze vakantie zullen de voorbereidingen getroffen worden voor onze verhuizing naar de OGtent, het nieuwe cultureel centrum in Duiven.
De laatste verenigingsavond is op dinsdagavond 7 juli. Over de eerste avond in het nieuwe seizoen zullen wij u in de volgende Driepas berichten. Het is nu nog niet duidelijk wanneer wij u kunnen ontvangen in de OGtent.

Secretaris

Hierbij het verzoek naar de leden om ons uw recente e-mailadres te laten weten. Via de mail kunnen we u sneller, makkelijker en met minder kosten op de hoogte houden van het wel en wee binnen de vereniging.
Dit kunt u doen door een mailtje, met uw naam naar secretariaat@hkdgl.nl te sturen.

Penningmeester

De automatisch incasso voor het lidmaatschapsgeld van 2015 is op 28 mei geïnd.
Voor de niet-automatische betalers is in deze Driepas de nota bijgevoegd. Het betreft voor sommige leden niet alleen het lidmaatschapsgeld voor 2015, maar ook voor 2014, dit is alleen het geval indien betaling in 2014 niet heeft plaatsgevonden. In dit laatste jaar heeft door omstandigheden de verzending van de nota's niet plaatsgevonden.
Om kosten te vermijden vragen we toch maar weer aan die leden die nu nog niet automatisch betalen ons te machtigen de contributie automatisch te innen.

Schenkingen

De afgelopen maanden hebben we diverse schenkingen mogen ontvangen waarvoor dank.
- Dhr. Knispel, diverse boeken en tijdschriften met betrekking tot onderzoek in Duitsland.
- Mevr. de Boer - Abbink, diverse boeken en 6 (wand)borden met afbeeldingen uit Duiven, Groessen en Loo.

Bibliotheek

Aan de bibliotheek zijn de afgelopen maanden de volgende titels toegevoegd.
- Het dagboek van Sir Matthew Decker, Een Nederlandse Engelsman over Nederland in 1748 en overzicht van de buitens in de 18e eeuw, DECKER, Sir Matthew & DOEDENS, A. & MULDER, L. & BIJSMANS, A. C., Bosch & Keuning.
- Mitgliederverzeichnis der Arbeitsgemeinschaft ostdeutscher Familienforscher e. V. (AGoFF), Siebente Auflage, 1997.
- Mitgliederverzeichnis der Arbeitsgemeinschaft ostdeutscher Familienforscher e. V. (AGoFF), Achte Auflage, 2000.
- De komst van Isaac Lormier uit Nérac in 1690 naar de Verenigde Nederlanden, Een familiegeschiedenis door dr.ir. Jan Haisma.
- Kartotheek, Werkgroep Genealogisch Onderzoek Duitslang, Uitgave juni 1994.
- Arbeidsbericht der Arbeitsgemeinschaft ostdeutscher Familienforscher e.V., Jaren 1955 t/m 2014.
- Archiv ostdeutscher Familienforscher, Jaren 1952 t/m 2014.
- Genealogische bladen deel 2, Jubileumuitgave ter gelegenheid van het 40-jarig bestaan van de Afdeling Gelderland van de Nederlandse Genealogische Vereniging, 1953-1993.
- De Gids, deel 2: Literatuur, uitgave van de Werkgroep Genealogisch Onderzoek Duitsland, Alkmaar 1984.
- Stam en Staat, geschiedenis van het Nederlandse volk van de vroegste tijden tot op heden, G.J. Rooymans.
- Genealogisch onderzoek in Duitsland, J.G.J. van Booma, CBG.
- Vademecum van de Werkgroep Genealogisch Onderzoek Duitsland, Drs. F.C.Berkenvelder, Mw. D.Stötefalk, 1998.
- Diverse wegwijzers voor Genealogisch onderzoek in Duitsland.

Programma 2015

14 juli t/m 31 augustus 2015

Vakantie.

Onder voorbehoud starten vanaf 1 september de werkgroepavonden weer, en bent u weer van harte welkom.

Dit zal waarschijnlijk zijn op onze nieuwe locatie in de OGtent.

****

12 en 13 september 2015

OPEN MONUMENTENDAGEN

Thema: Kunst en Ambacht.

Met Kunst & Ambacht zal op Open Monumentendag 12 en 13 september 2015 zowel de kunst als het ambacht in en rond het monument centraal staan. Het monument is dé plaats waar kunst en ambacht samenkomen.

****

Najaar 2015.

In samenwerking met het Liemers Museum zullen er een aantal "**Jan Ottenavonden**" worden gehouden.
Data en tijden volgen.

zondag 27 september 2015,
Centrum Duiven, aanvang 12:00 uur

DUUVE TE GEK

Net als de voorgaande jaren zullen we weer met een kraam "met zoekplaatjes" aanwezig zijn tijdens Duuve te Gek.

****

oktober 2015

Maand van de geschiedenis

Thema: Droom & Daad.

Dromen doen we allemaal, maar wanneer worden dromen werkelijkheid?
Wat waren de dromen van vroeger die de wereld van nu hebben geschapen?
Wat zit er tussen dromen en doen?
Maar ook, hoe kunnen (boze) dromen tot afschuwelijke daden leiden?
Het thema gaat over hoop, geloof, idealisme, angst, liefde, vrijheid en wilskracht.
Het thema sluit onder andere aan bij de 70 jaar bevrijding van Nederland.

****

20 november 2015.

Symposium

Het thema voor dit jaar:

1815

Port Betaald
Port Payé
Pays-Bas
postnl
www.editoo.nl

Indien onbestelbaar retour: Rijksweg 53, 6921 AC Duiven

Toen en Nu

De omgeving verandert snel, aan de hand van een oude(re) foto gaan we terug naar de zelfde plek en laten u zien hoe het er op die plek nu uitziet.

De hiernaast afgebeelde foto is van winkelcentrum de Elshof eind jaren tachtig. Met de winkel van Mathijssen.

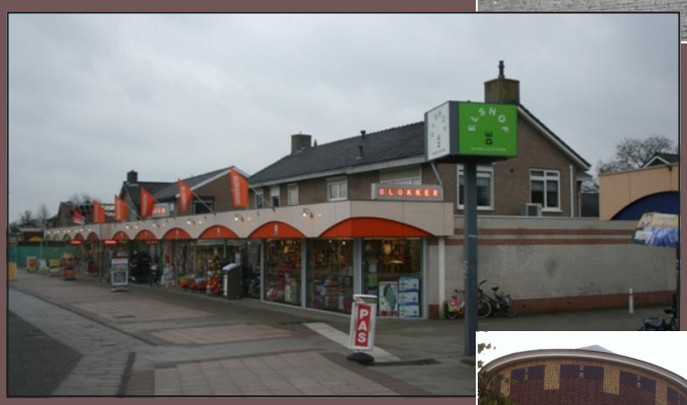

De zelfde plek gefotografeerd in 2011. De winkel van Mathijssen nu Blokker. Op de achtergrond is de afbraak van de SNS-bank en de sportwinkel Four Seasons.

Anno 2015 nog een keer dezelfde plek gefotografeerd.